

ÇORUM VE ÇEVRESİNDE FAALİYETTE BULUNAN ALİ MURTEZÂ NAM-I DİĞER KÖR DEDE ÇETESİ

MURAT ALANDAĞLI*

GİRİŞ

Kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme hareketi olarak tanımlanan eşkıyalık¹ temelinde birçok siyasi, idari ve dini sebep barındırmaktadır. İsyanın tarihi aynı zamanda düzenin de tarihidir. Devlet, egemenliği örgütlemek için kendi sınırları dâhilinde yaşayan insanları kurallara uymaları veya yasal düzeni sağlamak için şiddet araçlarını tekelinde bulundurmaya zorludur. Bu nedenle eşkıyalığa, devletin merkezileşmesine tepki olarak ortaya çıkan ve gelişen bir hareket olarak da bakılabilir.² Çeşitli dönemlerde anlamsal olarak farklı tanımlar içine yerleştirilen eşkıyalığın toplumsal boyutu giderek ağırlık kazanmıştır.³ Bu nedenle dört çeşit eşkıyalık türü içinde en çok sosyal eşkıyalar ilgi çeker hale gelmiştir. Adaletsizliğin kurbanı olarak halkın değil otoritenin suç saydığı eylemlerden hüküm giymiş olan sosyal eşkıyalar⁴ temelde kral veya imparatorlara değil, yerel yetkili, ağa ve işbirlikçi devlet bürokratlarına karşıdır.⁵

Eşkıyalık, Osmanlıların dâhil olduğu Akdeniz dünyasında XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlamıştır. Bu etki XVI. yüzyılda artmış, XVIII. yüzyılda ise nüfus artışı, iktisadi zorluklar ve ticari faaliyetlerin yoğunluk kazanması gibi nedenlerden dolayı içinden çıkılmaz

* Uzman, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı, Çankaya, Ankara/TÜRKİYE, e-mail: alandagli19@hotmail.com

¹ Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. IV, sy. 2, Afyon, 2003, s. 76.

² Sedar Öztürk, "Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhan Beyleri ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek*, sy. V, İstanbul, 2006, s.136-140.

³ Eric J. Hobsbawm, *Eşkıyalar*, çev. Orhan Akalın - Necdet Hasgöl, Avesta Yay. İstanbul, 1997, s.19; Bünyamin Bezci, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkıyalar, Partizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. II, n. 7, Ankara 2006, s. 99, 100.

⁴ Eric J. Hobsbawm, *Sosyal İsyanlar*, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1973, s. 43.

⁵ Efkân Uzun, "Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bir Bakış", *Türkiye Sosyal Araştırmalar*, y. 10, s. 3, Ankara 2006, s. 34; İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, E Yayınları, İstanbul, 1969, s. 100.

bir hal almıştır. Nihayet Osmanlı askeri disiplininin bozulması da para ile hizmet veren silahlı çetelerin doğmasına vesile olmuştur⁶. XIX. yüzyıl Osmanlı toprak idaresindeki değişmeler ise geniş toprak sahibi sınıf karşısında, kiracı, işçi durumunda yeni bir sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bu iki sınıfın mücadelesi de eşkıyalığı tetikleyen önemli bir etkidir⁷. Öte yandan bu çekişme aynı zamanda genellikle kırlarda yaşayan sosyal ve siyasal eşitsizliklere duyarlı, fani güçlere boyun eğmeyen, tedirgin, kendini kuşatan çevreye yabancı bireyleri de harekete geçirmiştir. Bu kaygı ve sosyal karmaşa başkaldırıya giden süreci başlatmıştır. "Gnose" olarak da adlandırılan bu başkaldırı, zamanla yerleşik düzeni ret, batını ve kurtarıcı bilinç yardımı ile ezilen insanların kurtuluş umudu haline gelmiştir⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, uzun süren ve mağlubiyetle neticelenen savaşlar, halk üzerinde bazı ekonomik, sosyal çöküntüler yaratmıştır⁹. I. Dünya Savaşı sonunda eşkıya sayısı ve etkinliğinin artması da bu nedene bağlanabilir. Bu dönemdeki yerel güvenlik yetersizliği, eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına neden olurken, halkı da kendisini koruyacak farklı yöntemler bulmaya zorlamıştır¹⁰.

Genel olarak bakıldığında Orta Anadolu merkezli eşkıyalık hareketlerinin ya sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü ya da daha çabuk sarılabılır konar-göçer halkın burada yaşıyor olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır¹¹. Bilindiği üzere XVI. yüzyıl başlarında Safevî tazyikiyle Doğu Anadolu başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerinde isyanlar meydana gelmiştir. İsyânların tesir noktalarından olan Çorum, XVII. yüzyıldaki Celali İsyânlarının da yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir¹². XVII. yüzyıldaki nüfus artışının da etkisiyle fa-

⁶ Şahin, a.g.m., s. 78.

⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 444.

⁸ Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşılık Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2009, s.107.

⁹ Zekerîya Türkmen, "XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı", *XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9 - 13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IX. c. II, k. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.203.

¹⁰ Belhice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1945, s.46

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. I, (edt. E. İhsanoğlu), Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 145.

¹² İlhan Şahin, "Çorum", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 374.

kirleşme oranının arttığı¹³ Çorum'da, etkili Şii propagandası, konargöçer Türkmen gruplarının yerleşik hayata geçirilmesinden duyulan rahatsızlıkla birleşince Mülhit, Kızılbaş olarak nitelendirilen ayaklanmaların çıkması kaçınılmaz olmuştur¹⁴. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Halep ve Rakka yörelerinden Kıbrıs'a gönderip yerleştirilmek istenilen Mamalı aşireti, Çerit Türkmenleri kaçarak Sungurlu, Alaca ve Çorum havalisine yerleşmişlerdir. Bu aşiretlerin zaman zaman eşkıyalık yaptıkları, Mamalı aşireti reisi Ömer'in, eşkıyalık nedeniyle idam edilmesinden anlaşılmaktadır¹⁵.

Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kimi yeniçerilerin Çorum, Osmançık ve İskilip dolaylarına kaçması uzun süren yeniçeri takiplerine yol açmıştır¹⁶. Bu takipler sırasında altı bölük zorbaları, Çorum kadısının da desteğini alarak, halkın ürün ve hayvanlarını zorla gasp etmişlerdir¹⁷. Diğer taraftan korku başta olmak üzere mahalli idarecilere duyulan nefret, maddi ve manevi kazanç sağlama gibi nedenler halkı eşkıyaya yardıma zorlamıştır¹⁸.

Coğrafi konumu nedeniyle Çorum, özellikle XIX. yüzyılda mülteciler için önemli bir yerleşim merkezi haline gelmiştir¹⁹. Çoğu Çerkez ve Abazha olan bu mülteci akını Çorum ve çevresinde bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁰. Mültecilerin sıkıntı yaşamaması için halkın, önceleri gerekli fedakârlığı gösterdiği anlaşılmaktadır²¹. Fakat

¹³ Mehmet Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Isparta, 2010, s. 230, 231.

¹⁴ Ayfer Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 12.

¹⁵ Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, Çorum, 2008, s.209.

¹⁶ Ertan, *a.g.t.*, s. 13.

¹⁷ Sevgi Aktüre, *XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyıl Başlarında Çorum Tarihi*, V. Hitit Festival Komitesi. Çorum, Tarihsiz, s. 137, 138.

¹⁸ M. Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955, s. 56.

¹⁹ Şerif Korkmaz, "Çorumda Nüfus ve Göç Hareketleri" *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu*, Çorum, 2004, s. 417.

²⁰ Bedri Habıçoğlu, *Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul, 1993, s. 67; Ertan, *a.g.t.*, s. 24

²¹ Pelin İskender, "Kafkasya Göçlerinin Çorum'a İskânı 1865-1895", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum*, (haz. M.M. Söylemez, M. Okumuş, İ.Yiğit) Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, c. III, Çorum, 2008, s. 1566.

zamanla göçmen sayısının artması ve uzun süren misafirliklerin tetiklediği ekonomik yoksullaşma halk ile göçmenler arasında gerginliğe neden olmuştur²². Göçmenlere tanınan askerlik muafiyeti, sosyal yapı içinde dışlanmış eli silah tutan işsiz gençlerden oluşmuş bir grubun doğmasına da vesile olmuştur²³. Bu gruba terhis edilen askerlerinde eklenmesiyle, Osmanlı taşrasında oldukça kalabalık ve dinamik bir nüfus ortaya çıkmıştır²⁴.

Çorum ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki sıkıntuların aşılmasına katkıda bulunmuştur. Öyle ki Kefe, Bağdat, Hicaz bölgelerindeki kıtlık nedeniyle Çorum, Sivas ve Amasya taraflarından buğday ve un toplamak için memurlar görevlendirilmiştir. Bu memurlar ile kadınların usulsüzlükleri halkı bezdirmişlerdir²⁵. Tabiatın getirmiş olduğu olumsuzlukların yanında zorba davranışlarıyla dikkati çeken vergi tahsildarlarının tesirine Çorum halk ananelerinde de rastlanılmaktadır²⁶.

Eğitim sisteminin bozulmasıyla suhteler²⁷, özellikle Yeşilirmak havzasında vakfedilmiş verimli tarım alanları sayesinde ayakta kalmış medreselere doğru yönelmişlerdir. Ekonomik güçleri nedeniyle kimi zorbalarla da işbirliği yapan suhteler, halka karşı olumsuz hareketler sergilemiştir²⁸.

²² İskender, a.g.m, s. 1568.

²³ Yusuf Güler, *Ankara Vilâyeti'nde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri 1880-1919*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007, s. 11.

²⁴ "Askerken iyi kötü beslenen on binlerce kişi terhis edilip memleketlerine döndüklerinde çiftini çubuğunu dağılmış olarak görmüştür. Bu nedenle çoğu hakkını silahla aramaya başlamış veya geçinmek için silahıyla eşkıyalara dâhil olmuştur...", İlhan Bağöz-Howard Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Millî Eğitim ve Atatürk*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1969, s.54.

²⁵ Yaşar Akbıyık, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Çorum", *Türk Yurdu*, c. 17, sy. 122, Evren Yayınları Ankara, 1997, s. 59; Aktüre, a.g.m., s.137.

²⁶ "Yağmur yağ... Ekin bit... Tarlada çamur... Teknede hamur... Öküzlere ömür... ver Allahım ver... Sellice suluca bir yağmur...", Hayri Karamuk, "Çorum'da Yağmursuzluk ve Halktaki Ananeler", *Çorumlu*, c. II, Çorum, 2009, s. 859.

"Höke bağları bir dere arası

Yaktı beni kaçlarının karası

Gitmez mültezimin dayak yarası

İnleyip gezerler Höke bağında", Nezmi Tomuş, "Çorum'da Âşar Vergisi", *Çorumlu*, c. I, Çorum, 2009, s. 241-244.

²⁷ "Medrese talebeleri için kullanılır. Medrese ıstılahınca "tâlip" denildiği için ilim aşkıyla yanmalarından kinaye olarak halk arasında "suhte" denilmiştir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB. Yayınları, İstanbul 1971, s.263.

²⁸ Aktüre, a.g.m. , s.137; Ertan, a.g.t., s.11; Tok, a.g.m, s. 208.

Osmanlı İmparatorluğu, köylülüğü merkezle bütünleştirip, elitleri dönüşümlü olarak yönetime getirmek suretiyle bağımlı, sadık bir tebaa oluşturarak olası isyan teşebbüslerini önlemeyi düşünmüştür²⁹. Bu düşünceye daha sonra kimi başkaldırıların önlenmesi için kalabalık veya varlıklı ailelere idari, siyasi ve ekonomik ayrıcalıkların verilmesi de eklenmiştir. Bu maksatla 1763 yılında eşkıyalardan temizlemek şartıyla Çorum, Çapanoğlu Ahmet Paşa'ya arpalık olarak verilmiştir³⁰. Fakat bu süreç, idareci vasfı olamayan zorbaların uygulamalarına tepki amaçlı birçok başkaldırı hareketinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. XIX. yüzyılda artan isyanlar nedeniyle bazı yöneticilerin gitmek istemediği Çorum, uzun yıllar belli ailelerin hükmünde kalmıştır³¹. Karaosmanoğlu, Çapanoğlu ve Tayyar Paşa aileleri gibi feodal ayan ve ailelerin etkinliğinin artması bu nedene dayandırılabilir. Bu ailelerin değişik dönemlerdeki baskılarından, köylüler topraklarını terk ederek dağlara kaçmışlardır³².

Tüm bunlara ilave olarak Çorum'un değişik tarihlerde Sivas, Ankara ve Yozgat idaresinde kalması da idari ve inzibati aksaklıklar yaratarak asayişsizliğin artmasına neden olmuştur³³.

1- KÖR DEDE KİMDİR?

Tetkik edilen belgelerde Kör Dede'nin nereli olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Bunun yanında kimi belgelerde "...Mecitözü ahâlisinden olan..."³⁴ şeklindeki açıklamalardan her ne kadar köyü tam olarak belirtilmemişse de Mecitözü'lü olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Mecitözü'ne ne zaman, nasıl ve nereden geldiği soruları ortaya çıkmaktadır. Kör Dede'nin Çorum ve havalisindeki takibin sıklaşmasıyla hareket sahasının daralması üzerine ailesiyle beraber Sivas üzerinden Der-

²⁹ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devletin Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.vi.

³⁰ Tok, a.g.m., s. 207.

³¹ Aktüre, a.g.m., s. 138.

³² Fügen İlter, *Bir Anadolu Kenti: İskilip*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.18,19.

³³ Mustafa Balcıoğlu, "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Asayiş Sağlamak İçin Oluşturulan Milis Kuruluşlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, c. 2, sy. 6, Ankara,1990, s.262.

³⁴ "... Çorum'a tabî Mecitözü Kazası ahâlisinden olan Kör Dede..." DH. ŞFR. Dosya: 567, Vesik N:36, Tarih: 1333/E./27.

sim'e gitmek istemesinden Dersim'den gelip Mecitözü'e yerleştiği kanısına varılabilir³⁵.

Tarihte pek çok göç ve sürgün hareketine ev sahipliği yapmış olan Mecitözü'ne Kör Dede'nin hangi göç dalgasıyla geldiği de belli değildir. Fakat bazı belgelerdeki, Kızılırmak kenarında kendisine mensup Dedesli³⁶ aşireti köylerine gittiğine dair atıflar, Dedesli aşiretinden olduğu düşüncesini güçlendirmektedir³⁷.

Kör Dede, II. Meşrutiyet yıllarında Çorum ve havalisini konu eden romanlarda oldukça etkili ve güçlü bir eşkiya olarak tasvir edilmektedir³⁸. Bunun yanında on beş seneden beri eşkıyalık yaptığı ve faaliyetlerinin son zamanlarda sıklaştığına dair 1334 (M.1918) tarihli belge dikkate alındığında, eşkıyalığının 1905 yılına kadar giden bir evveliyatının olduğu sonucuna varılabilmektedir³⁹.

Gerçek adının Ali Murteza⁴⁰ olduğunu öğrendiğimiz Kör Dede, evli ve biri erkek diğeri kız ikiz çocuk babasıdır⁴¹.

³⁵ "... Sivas ve Dersim cihetine gideceğini bazı arkadaşlarına söylediği haberi alınmış...", DH. ŞFR. Dosya: 575, Vesik N: 116, Tarih: 1334/Ks./13; "...Kör Dede Tunceli, Dersim, Sivas ve Ankara ile Çorum'da faaliyet göstermektedir..." ; Ertan, *a.g.t.*, s. 89.

³⁶ Çorum'daki en kalabalık aşiret olup aşiret reisi Dede Sülü'den dolayı Dedesli ismini almışlardır. Maraş Türkmenlerinden olan Gündeşli oymağına bağlıdır. 1700 yılı başlarında oturdukları yerleri terk ederek Çemişgezek, Pertek ve Sağman dolaylarına yerleşmişlerdir. 1729 yılında Sivas, Kangal ve Hasan Çelebi yolu üzerinde oldukça önemli bir mevki olan Alacahan çevresine yerleştirilen... tekrar göç eden Dedesli ve Selmanlı aşiretine mensub Türkmenlerden bir kısmı Çorum'un kuzeyindeki Kızılırmak nehrinin güney ve kuzey kıyılarına yerleştirilmiştir, Abdullah Gündoğdu, "Çorum'da Bir Türkmen Aşireti: Dedesli", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi)*, s. 3, Ankara, 1992, s. 211-216.

³⁷ "...Kör Dede'nin Çorum havalisinde gördüğü yoğun takip ve tazyikten dolayı Kızılırmak dolaylarında kendisine mensup Dedesli aşiretine ait köylere geçtiği ...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-04.

³⁸ "...Koca sürü dağda niçin gezinmekte... Konağımıza yoğurt peynir yetiştirmek için değil... Kör Dede'nin askerlerini beslemek için..." Kemal Tahir, *Yedi Çınar Yaylası, İthaki Yayınları*. 8 Basım, İstanbul, 2008, s. 284, "... Kör dede demek ne demek? Buraların padişahı demek...", Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*, İthaki Yayınları. İstanbul, 2006, s. 70.

³⁹ "... On beş seneden beri eşkıyalık yapan ve özellikle de son iki sene zarfında halkı öşür vermeye teşvik eden..." DH. EUM.6.Şb. Dosya: 42, Gömlek: 10, Tarih: 2 Ağustos 1334.

⁴⁰ "... adı Ali Murtaza olan Kör Dede 80 - 100 kişilik ..." Ertan, *a.g.t.*, s.89 ; "Atlılar geçti hüşimla Karadağ'dan Hüseyin Ova'ya... Pınar başında durdular. Durdu çobanlar, kuzular, koyular. Su aldı Çobanın can damarından. Adım dedi Ali Murteza..." Selim Solmaz, (Erişim Tarihi:01/08/2011) "Kör Dede Destanı", www.antoloji.com/kor-dede-destani-siiri.

⁴¹ "...Kör Dede'nin on altı yaşlarında kızı ve oğlu ile zevcesi..." DH. ŞFR. Dosya: 575, Vesik N: 116, Tarih: 1334/Ks./13.

2- KÖR DEDE'NİN EŞKIYALIK NEDENLERİ

Eşkialık; ekonomik, sosyal, siyasal ve dini içerikli olabileceği gibi bireysel kimi nedenlerden de kaynaklanmış olabilir. Ayrıca bireysel nedenli bazı hareketler kısa süre sonra bir başka neden ya da nedenlere dönüşebilir. İncelediğimiz belgelerde Kör Dede'nin eşkiyalık nedenine dair bilgiler yoktur. Timar sisteminin bozulmasıyla topraklar iltizama verilmiş, gelirlerin toplanması mahalli kimi nüfuzlu kişilere bırakılmıştı. Bu kişiler vergileri rahatlıkla toplamak maksadıyla bölgedeki kimi eşkiyalarla işbirliği yapıyor ya da bizzat kendisi bir eşkiyanın ortaya çıkmasına vesile oluyorlardı. Kör Dede'nin eşkiyalığına ilk olarak bu yön-
de bakılabilir⁴².

Mahalli araştırmalardan Kör Dede'nin askerde olduğu dönemde dağa çıkarılan eşine, Çerkezler tarafından eza edildiğini öğrenmekteyiz⁴³. Kör Dede ile Çerkezler arasındaki husumet bazı belgelere de konu edinmiştir. Bu belgelerde Kör Dede'nin Çerkezler hakkındaki düşüncesine atf yapılmakta ayrıca özellikle son dönemlerde bölgedeki kimi eşkiyaların jandarma tarafından yakalamasından dolayı hiddetlendiği ve Çerkezleri bu nedenle öldürdüğü belirtilmektedir⁴⁴. Ayrıca baskın yaptığı bazı köylerde öncelikle kendisinin düşmanlık beslediği kişileri cezalandırmasından⁴⁵ eşkiyalık hareketinin bireysel nedenli olduğu da düşünülebilir.

Kör Dede'nin eşkiyalığı zamanla; dini, askeri ve ağırlıklı olarak da sosyo-ekonomik pek çok temel edinmiştir. Nitekim belgelerde Kör Dede'nin eşkiyalığına hükümetle diyalog ve irtibat kuramamış, tamamen başka itikada sahip kişilerin başkaldırısı şeklinde atf yapılırsa da mevcut

⁴² "... filan yerde tüccar kervanı kalkmış, falan yerde posta gidiyor... Bunları hep Kör Dede'ye Çoban Hanefi yoluyla Ömer Ağa bildiriyor. Buna karşılık Kör Dede Ömer Efendi'yi borçlarını iltizama aldığı köylerin kopuklarını ürkütmekteydi. Eşkiyadan arkası olmayınca faiz hesaplarını bi tamam görmek harman zamanı onda bir a'şar ekini toplamak ne mümkün...", Tahir, (2008), s.284.

⁴³ İsmail Aygün, Fahri Genel Koordinatör, 11/11/2011, Çorum, saat: 14:20.

⁴⁴ "... şaki-i merkûmun şu günlerde meydana çıkarak geçende Şaki Mahmud Çetesinin imhasında Jandarmalara kuvve-i ihsâr olan Çerkezlerden ahz-i şâr'a cürret eylediği...", DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 26, Gömlek: 4, Tarih: 02/S/1336.

⁴⁵ "... şaki-i merkûm bu kerre Hantallı Karyesine gelerek kendisine adâvet beslediği beş kişiyi katline mücâseret ile Arpalık karyesi cihetine savuştuğu...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-05.

şartları zorlaştıran yönetim ve idarecilerin kabahati de vurgulanmaktadır⁴⁶. Kör Dede ile alakalı olarak hazırlanan bir rapor, esasında tüm nedenleri olağan açıklığıyla ortaya koymaktadır⁴⁷.

3- KÖR DEDE ÇETESİNİN ELEMEN TEDARİKİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan sonra emniyet ve asayişin bozulması eşkıyalık, halktan zorla para alma, katl, gasp, padişah aleyhtarlığı gibi faaliyetleri artırmıştır⁴⁸. Kör Dede'nin eleman tedariki noktasında pek fazla sıkıntı yaşamadığı düşünülmektedir. İmparatorluğun askeri sistemindeki bozulmaların taşraya yansması olan asker firarileri, çetelerin eleman tedarikinde oldukça önemli bir eksikliği gidermiştir. Mecitözü havalisindeki asker firarilerin günden güne artmasında, Kör Dede'nin yürüttüğü faaliyetlerin önemi büyüktür⁴⁹. Firarilerin yeri yurdu da değişiklik göstermektedir. Ordudan çıkarılan veya firar edenlerin kısa sürede bir çete efradı olabildiği görülmektedir. Zira Erzurum'un Sivri Dere kazasından Halil oğlu Dursun Hamidiye Alaylarından atıldıktan sonra Erzurum, Dersim üzerinde Çorum'a gelip Kör Dede çetesine katılmıştır⁵⁰.

Çoğu belgede Alevi olduğuna vurgu yapılan Kör Dede'nin Çorum, Yozgat ve Tokat gibi Alevi-Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgede taraftar bulması kaçınılmazdır. Sungurlu'daki çarpışmada tutuklanan Kalecikli Mehmet oğlu Abdullah ile Boğazlıyan'ın Kale köyünden Hüseyin oğlu Ahmet'in Kalecik'te eşkıyalık yapan Aleviler olup yanlarına aldıkları kimi asker kaçaklarıyla beraber Kör Dede'ye katılmak arzu-

⁴⁶ "...Kör Dede denilen şahs-ı şerîr ve hem-pâyalarının hareket-i şakâvetleri o idarece gamsızlık ve kasavetsizlik neticesidir... Hükümetlerine muhabbet ve irtibattan mahrum kalmış ve fazla olarak büsbütün başka bir takım itikâda tâbî bulunmuş olmaları gibi esbabdan münba'isdir...", DH. ŞFR. Dosya: 568, Vesk N: 62 1-3, Tarih: 1333/Te./3.

⁴⁷ "... Livâ halkı jandarmanın zulm ve ihtisâfından pek bi-zâr kalmış hangi köye gittim kimin ile görüşdüm eşkiyâdan ziyade jandarmadan bana yakıla şikâyet ve tazallum-i hal ettirir. Te'min-i İnzibât ve asayiş hususunda da vücûdlarından hiç bir istifâde edilemiyor. Şakî Kör Dede'ye rahmet okutduracak gündüz külahlı gece silahlı türediler. Asker firarileri fukâranın bile bir günlük ekmeğine lokmasına göz dikiyor, çalıyor halk değirmene öğütmek için zahire götürmeğe cürret edemiyor. Liva dâhilinde lâ ekal dört binden fazla asker firârisi var...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

⁴⁸ Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Karadeniz'e Sürgünlere", *History Studies International Journal of History*, Volume 2/2, 2010, s.304.

⁴⁹ DH. ŞFR. Dosya: 567, Vesk N: 58;1-5, 1333/Te./01; DH. ŞFR. Dosya: 568, Vesk N: 62 4, Tarih: 1333/Te./3.

⁵⁰ DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12/Ş/1336.

sunda bulduklarına dair şifreli belge bu kanıyı güçlendirmektedir⁵¹. Ayrıca bölgedeki hapisanelerde kontrolün sağlanmadığı ve bu nedenle pek çok suçlunun kaçarak eşkıyalara katıldığı görülmektedir⁵².

Sonuç olarak, Kör Dede Çetesinin, başta Çorum, Yozgat, Ankara ve Tokat bölgelerinde olmak üzere bir şekilde yönetimden memnun olmayanlar, geçim sıkıntısı çekenler ile asker firarilerinden oluştuğu anlaşılmaktadır.

4- KÖR DEDE ÇETESİNİN FAALİYET ALANLARI

Mecitözü ile sınır olan Amasya ve Tokat livalarında faaliyet yürüten Kör Dede, Ortaköy ve Çoran Nahiyeleri dâhilindeki bazı köylerin yanında⁵³ Hüseyin Abad nahiyesinde de etkilidir⁵⁴. Özellikle mesken edindiği yer Ortaköy ile Çoran Nahiyeleri etrafındaki Ak Dağ ve Kara Dağlarının yamaçlarıdır. Pek çok asker firarisinin bulunduğu bu bölge, öteden beri Celali olarak tabir edilen bazı Kürtlerin oturduğu mahallerdir⁵⁵.

Mecitözü Kazasının Çıkrık, Üçköy, Doğla, İbek, Emirbağ, Dağ Saray köyleri ile Ortaköy nahiyesinin Aştagul, Kavakalan, İncesu, Kızılhamza ve Fındıklı köylerinde faaliyet yürütmüştür⁵⁶. Kör Dede'nin Çorum dolaylarında özellikle son dönemlerde gördüğü yoğun baskıdan kurtulmak amacıyla Bala, Haymana üzerinden Konya'nın Koçhisar kazasına ve oradan tekrar Bala, Keskin yoluyla Sungurlu'ya geçmesinden faaliyet sahasının oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır⁵⁷.

⁵¹ "...Kal'acıklı Mehmed oğlu Abdullah ile Boğazlıyan Kal'a Karyeli Hüseyin oğlu Ahmed Kal'acık mantıkasında şekâvet iden Alevî rüfekâsı oldukları ve Şakî-i merkûmun başlarına topladıkları diğer derdest idilen firarilerle Alevî'ye ilühâk itmek üzere iken mahall-i mezkûrede derdest oldukları...", DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12/Ş./1336.

⁵² "... Yozgat Hapishanesinden firâr iden Derek karyeli Yahya biraderi Salih ve Mustafa oğlu Ömer'le öteden beri şekâvetle me'lûf olub firârda bulunan Haşim oğlu Hacı Hüseyin ve Dede oğlu Musa ve Mehmed oğlu Ali ve Mustafa oğlu Salih'in derdest edildikleri...", DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12/Ş./1336.

⁵³ "... başına topladığı bazı eşirradan mürekkeb bir çete ara sıra kazâ-i mezkûr ile hemen sınır Amasya ve Tokad livâları dahiline tecâvüzât ...", DH. ŞFR. Dosya: 567, Vesk N: 36, Tarih: 1333/E./27.

⁵⁴ DH. ŞFR, Dosya: 579, Gömlek: 15, Tarih: 15/Ks/1334.

⁵⁵ "Kör Dede'ye cevelângâh olan mevâki'-i Ortaköy ve Çoran Nahiyeleri dâhilindeki Akdağ ve Karadağ denilen dağların yamaçları... bir takım Kürtlerin meskûn bulunmakta olduğu mahallerdir..." DH. ŞFR. Dosya: 568, Vesk N: 62 4, Tarih: 1333/Te./3.

⁵⁶ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 52, Vesk N: 21-A, Tarih: 19/M./1336.

⁵⁷ "...Şakî Kör Dede'nin Çorum cihetinde bir ay mukâddem gördüğü tazyik üzere avenesile birlikte Bâlâ, Haymana kazalarına geçüb bazı köylerde birer gece kaldıktan sonra Konya'nın Koçhisar Kazasına geçtiği ve oradan da yine Bâlâ, Keskin tarikiyle Sungurlu'ya geçtiği...", DH. ŞFR. Dosya: 579, Vesk N: 14/1-4, Tarih: 02/Ma./1334.

Son olarak Orta Anadolu olarak bilinen bölgede⁵⁸ faaliyetleri yoğunlaşmış Kör Dede'nin Çorum, Sivas ve Dersim arasında mekik dokuduğunu ifade eden kaynaklarda vardır⁵⁹.

5- KÖR DEDE ÇETESİNİN FAALİYETLERİ

Kör Dede'nin faaliyetleri elimizdeki belgelerden yola çıkarak kategorize edildiğinde dört başlık altında ele alınabilir.

a) Bazı Köyleri Basarak Aşar Ambarlarını Darp Edip Köylülere Dağıtması

Uzun süren savaşlara paralel olarak artan aşar bedeli, Osmanlı taşrasında büyük bir yoksulluğun da başlamasına vesile olmuştur. Kör Dede, halkın mevcut sıkıntısını gidermek maksadıyla harman zamanı veya harmandan sonra düzenlediği baskınlarla aşar ambarını halka dağıtmıştır⁶⁰. Bu yönüyle bir sosyal eşkiya⁶¹ portresi de oluşturmaktadır. Bu nedenle tepkisi köy halkı veya muhtarlardan ziyade özellikle vergi tahsildarlarıdır⁶².

Halkı öşür vermemeye teşvik eden Kör Dede⁶³, 80 kişilik efradıyla Çorum Ortaköy Karahacip Köyünde Devletin aşarının sakladığı zahire ambarının basıp köylüye dağıtmıştır⁶⁴. Mecitözü Kazasının Çıkrık, Üçköy, Doğla, İbek, Emirbağ, Boyacı ve Dağ Saray köylerini basıp öşür

⁵⁸ Bu günkü idarî taksimat göz önüne alındığında Kör Dede'nin Ankara ili, Bâlâ ve Haymana Kazaları; Çorum ili Mecitözü, İskilip, Ortaköy, Alaca, Sungurlu; Osmancık Kazaları; Kırıkkale ili Keskin ilçesi, Amasya ili Çoran (Damlaçimen), Tokad ili Zile ilçelerinin yanında Kastamonu vilayetini içine alan oldukça geniş bir coğrafya tasvir edilebilir.

⁵⁹ M. İhsan Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim, Maarif Hayatımız*, c. II, (haz. A. Ozulu; İ.Yiğit), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2010, s. 7.

⁶⁰ "... Kör Dede bizim buralara harman zamanı gelir ve ekinleri köylüye dağıtır...", Şakir Ercan, Doğum: 1336, 05/11/2011 Cumartesi, saat 11:00

⁶¹ Yedi ambarını boşaltı Devlet-i Osmaniyye'nin
Hane hane yoksullara dağıttı
Açlara aş

Başsızlara baş oldu. ...; Salmaz, 2011.

⁶² "... Kör Dede'nin... Zile Kazasının Köroğlu Karyesini basub... vazife o köyde bulunan... aşar memuruyla arkadaşlarını darp ve gasb ve eşyalarıyla oranın resmlerini ahz ettiği...", DH. ŞFR. Dosya: 567, Vesk N: 36, Tarih: 1333/E./27.

⁶³ "...ahaliyi aşar vermemeye teşvik aşar anbarlarını açarak ahaliye tevdi etmek suretiyle hükümetin kuvvetinin istihfâf ve adeta şekâveti siyasi bir mahiyeti iktisab eyleyen eşkiya-i meşhure..." DH. EUM.6.Şb. Dosya: 42, Gömlek: 10, Tarih: 2 Ağustos 1334.

⁶⁴ Sabuncuoğlu, *a.g.e*, s. 7.

ambarlarını halka dağıtan Kör Dede'nin⁶⁵ ayrıca Çorum'un Kızılhamza köyünü de basıp orduya ait zahireyi halka dağıttığı görülmektedir⁶⁶. Çalı köyünde ise altmış beş kişilik kuvvetiyle ekin ambarını darp etmek üzere iken takip müfrezesinin yaklaştığını haber alarak bölgeye hâkim Üzi / Özi Kaya olarak bilinen kayalık sahaya çekilmiş ve geçce olmasını beklemiştir. Nihayet geçenin olmasıyla beraber Sungurlu taraflarına kaçmayı başarmıştır⁶⁷.

Kör Dede'nin faaliyet bölgesinde Çapanoğullarının da bulunduğu malumdur. Ortaköy nahiyesinin Aştagul karyesindeki mahsulü yağmaya teşebbüs etmiş ise de köy halkının müdafaası üzerine başarılı olamayıp İncesu köyüne geçmiştir⁶⁸. Bu olayda Çapanoğullarının etkili olduğu düşünülmektedir⁶⁹.

b) Asker ve Asker Firarilerinin Sevkiyatına Mani Olmaya Dönük Faaliyetleri

Birinci Ordu Kumandanlığı sınırının batısında İskilip ile Çorum arasında Desdim Boğazı olarak bilinen mahal, Kör Dede çetesi tarafından kesilerek asker nakline sekte vurulmuştur⁷⁰. Çorum-İskilip, İskilip-İstanbul yol güzergâhında oldukça önemli bir konumda olan bu boğazın çete'nin eline geçmesi, artan firarlarla mücadeleyi de güçleştirmiştir. 1335 yılı Mayıs ayına ait cetvel'e dayanılarak İskilip'ten Çorum veya İstanbul'a yapılan asker nakillerine yönelik müdahalelerin Kör Dede çetesi tarafından yapıldığı düşünülmektedir⁷¹. Bu boğazın Birinci

⁶⁵ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 52, Vesk N: 21-A, Tarih: 19/M/1336.

⁶⁶ "... Şakî Kör Dede'nin Çetesinin bu defa da Mecitözü'nün Kızılhamza Karyesini basarak mahsulâtı yağma ettiği..." DH.EUM.6.Şb., Dosya: 52, Vesk N: 21-A, Tarih: 19/M/1336.

⁶⁷ BDH, Klasör: 2889, Dosya: 365, Fihrist: 001-87.

⁶⁸ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 52, Vesk N: 21-A, Tarih: 19/M/1336.

⁶⁹ "... Kör Dede'nin baskınına Çapanoğullarından güç alan Mehmet Ağa (Aştagul Kasabası Ağası) karşı çıkar. Mehmet Ağa Çapanoğullarından almış olduğu güçle halkı örgütler, halk karşı koyar..." Ercan (2011), Çorum.

⁷⁰ "... Kör Dede ve rüfekâsının Çorum ile İskilip arasında Besdim Boğazı namıyla ma'ruf caddeyi keserek nakliyat-ı askeriyyeyi sektedâr ettiği..." BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-07.

⁷¹ "...Dana Deresi nam mahalde hüviyetleri meçhul yirmi kişiyi mütecâviz bir eşkıya çetesi İskilip takımından Dersaadete tertip olunan mukaddema firar eden üç jandarma neferini İskilip'ten Çorum'a... memur jandarma neferi Hamit oğlu Mahmut'u kurşunla katil silah ve cebahanesiyle elbiselerini... ve bir çok yolcudan nukud ve eşyaları alıp Kördağna doğru savuştukları..."DH. EUM. AYŞ, Dos. 66, Vesk N: 13, Tarh. 3 Mayıs Sene 35 (Ankara Vilayetin 335 Mayıs ayına ait Cetvel Sıra No: 35).

Ordu ile Üçüncü Ordu mıntukalarının keşiştiği noktada olması da müdahaleyi geciktirmiştir. Nitekim Birinci Ordu mıntukanın Üçüncü Orduya ait olduğunu belirterek harekete geçmemiştir. Bu durumun önüne geçmek için Çorum'un Birinci Ordu hududu dâhilinde bulunduğu beyan olunmuştur⁷².

Çorum'dan Zile'ye asker firarilerinin sevkiyle görevli muhafız erlerinin yolu Kör Dede Çetesi tarafından Amasya'da kesilerek firariler serbest bırakılmış ve ayrıca muhafızların silah ve cephaneleri de alınmıştır. Kör Dede'nin firarileri kurtarmaya yönelik bu faaliyetlerinin yarattığı korku nedeniyle, er veya firarilerin nakillerini sağlayacak muhafız erlerin bulunmasını da güçleşmiştir⁷³.

c) Eşkîyalığı İfa ve Hayatı İdame İçin Gerçekleştirdiği Faaliyetleri

Zile'den gelen mülazım Şerafettin Efendi emrinde seksen kişilik müfreze ile Kör Dede çetesi arasında Ortaköy nahiyesi kavak alan köyünde on beş saat süren bir çatışma olmuştur. İki ölü ve dörtte yaralı veren çete, ayrıca içlerinde Kör Dede'nin atı da olmak üzere on dört hayvanı bırakmak zorunda kalmıştır⁷⁴. Çete efradı 5. Kafkas Tümeni Kumandanı Yarbay Cemil Cavit Bey ile Karahacip mıntukasındaki çarpışmada başarılı bir müdafaa göstermiştir⁷⁵. 20,21 Haziran 1920 tarihinde asiler Cavit Bey'in müfrezesini basmışlardır. Müfreze baskına dayanamayarak bir dağ topu ile iki makineli tüfek bırakıp dağılmıştır. Cavit Bey, yanındaki 100 kişi ile Ortaköy'ün 15 km. kuzeyinde bulunan Kışlacık köyünün batısına gelerek savunmaya çekilmiştir⁷⁶. Gerek Kava-

⁷² "... besdim adıyla maruf caddeyi, Kör Dede eli nefer rüfekasıyla kesdikleri ve bunun İskilib'teki sevkiyat-ı askeriye'yi düçar eylediği... fırka mıntukası haricinde bulunan mevki-i mezkuredeki eşkiya-i merkumun tenkili hususunu Birinci Ordu Kumandanlığına iş'arı keyfiyet buyrulması..." BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-02; "... Kırşehir ve Çorum Sancakları tamamen Birinci Kolordu Beşinci Ahz-ı Askeriyesi emrinde olduğunu 2/7/1334 tarihinde Baş Kumandan Vekili Enver...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-24.

⁷³ "... Sevkiyat-ı firâriye'yi Zile'ye teslim idüb Çorum'a avdet iden muhâfız neferimiz Amasya'nın Zara Nahîyesine tabî Göğdere Karyesinde Kör Dede Çetesi tarafından soyularak eslihâ ve cebehânelerinin alındığı ve bu yüzden sevkiyatın icrâ edilemeyeceği menzil alınması mınuka müfettişliğinden bildirilmektedir...", BDH, Klasör: 2889, Dosya: 365, Fihrist: 001-90

⁷⁴ "... Mecitözün'e tâbi Ortaköy Nahiyesi Kavakalan Karyesinde müsademe vakî olarak on beş saat imtûdar etmiş ve neticesinde çete efrâdından ikisi meyyiten ve dördü hayvan bîrakılmıştır...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-01.

⁷⁵ Necati Çankaya, İrticai Olaylar ve İç İsyanlar, İstanbul, 2003, s. 217.

⁷⁶ Orhan Yılmaz, *Zile İsyanı*, Ankara, 2005, s.75, 76; Orhan Yılmaz, *İrticai Olaylar ve İç İsyanlar*, İstanbul, 2008, s. 214.

kalan ve gerekse de Alaca çarpışmalarında müfreze kuşatmasından kurtulmak için Kör Dede'nin birkaç adamını bırakarak kaçtığı anlaşılmaktadır.⁷⁷ Kavakalan çatışma nedeniyle parasının bir kısmını Kavakalan veya Karayakup köyleri ahalisinden bazı ailelere bırakmıştır⁷⁸.

Düşmanlık beslediği kişilerin evlerine yapmış olduğu baskınlarda değerli eşyaların yanında elbise ve ev eşyaları da almıştır⁷⁹. Çete elemanlarının vazgeçilmezlerinden olan at tedariki için farklı yollara başvurulmuştur. Baskınlarda ele geçirilenlere ilave olarak bazı köylerde beğenilen atlar kaçırılmıştır⁸⁰. Kör Dede'nin atının farklı özellikte veya kuşamda olduğu kanısına, Kavakalan kuşatmasında ele geçirilen atlar arasında seçilebilmesinden varılabilmektedir. Müfreze takibinden kurtulmak için sürekli yol almak zorunda kalan Kör Dede atlarının yorulması nedeniyle hayli zorluklar yaşamıştır⁸¹.

Kör Dede'nin değişik kaynaklarda ifade edildiği üzere 60-150⁸² kişilik çete efradının nasıl barındığı sorusu da oldukça önemlidir. Nitekim dönemin güçlü ağları kendilerini himaye etmesi karşılığında bu eksikliği önemli ölçüde gidermişlerdir⁸³. Bunun yanında güzergâhı üzerindeki yaylada olan aşiretler ile bazı köylerde de ağırlanmışır. İlk dö-

⁷⁷ DH. ŞFR. Dosya: 569, Vesk N: 34/1-7, Tarih: 21/Te/1333.

⁷⁸ Ercan, 2011, Çorum.

⁷⁹ "... Çorum yolunda Hatip Pınarı Boğazında önüne biri çavuş birisi onbaşı asker elbiseyle çıkan üç Şakî müsellahan çıkarak yüz otuz beş altın lirasıyla eşya ve sairesini, bir aded Alman Filintası ve bir Alman piyade tüfengini...", DH. EUM. AYŞ. Dos. 66, Vesk N: 13, Tarh. 13 Mayıs 35 (Ankara Vilayetinin Mayıs 335 mahına mahsus eşkıya vukuat Cetveli Sıra:61) ; "... Eski Yapar karyesine girerek Mehmed Kâhya namında bir adamı darb ve... ile iki çuvalı ve bir heybe dolusu hane eşyası ve Koçhisar karyesinden Veli Kâhya'nın... ve bir re's kısrağı gâib...", BDH, Klasör: 2889, Dosya: 365, Fihrist: 001-87.

⁸⁰ "... Bırakılan atlardan ikisinin Geçenlerde Şakî-i merkûm tarafından Kara Mahmud Karyesinde tutulub götürülmüş...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336. "...Kör Dede bir gece Zile'de evimizin yanındaki ahırdan babamın pamuk kırımı kaçıtır...", Bekir Altundal, Cahit Külebi'nin Penceresinden Zile, "Aramızdan Ayrılışının Onuncu Yılında Cahit Külebi Paneli" Zile. 2006.

⁸¹ "... Hasandedğin Karyesine yarım saat mesâfede Çiftliği bulunan İskilip Kazası eşrafından İstanbulluzâde Ömer Ağa'ya çobanyla bir kaç gün atlarını istirahat ettirmek için çiftliğine bırakmak üzere haber göndermesi...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

⁸² Çete'nin taharri yüz atlı ve elli piyade olması hasebiyle başkaca bir muvaffakiyyet elde edilmemesi..." DH. ŞFR. Dosy: 568, Vesk N: 48; 1-8, Tarih: 1333/Te/11.

⁸³ "... Tıraş Çiftliği Ağası Hasan Ağa Kör Dede'den gelen haber üzerine dana, keçi, koyun, sayıları on'u bulan hayvan kesilmiştir. Adamlarıyla yer içer kalamı da alır götürür...", Salim Tıraş, Ankara, A. Paşa, 20/11/2011, saat: 12:00.

nemlerde bunu memnuniyetle ifa eden kişilerin artan baskılar nedeniyle sonraları çekindikleri ve farklı yollara başvurdukları görülmektedir⁸⁴. Kör Dede'nin bu nedenle kimi ağaları da hedef aldığı anlaşılmaktadır⁸⁵.

Takipten kurtulmak maksadıyla sürekli hareket halinde olan Kör Dede, yolu üzerinde bulunan Zeyveli Aşiretine uğrayıp yemek yemiştir, bu esnada oldukça yorgun ve bitkin düştüğü gözlemlenmiştir⁸⁶. Kör Dede, kendisini takip eden müfrezeyi, gördüğünde, hızla uzaklaşmak maksadıyla yük hayvanlarını bırakıp sarp ve kayalık mahallere doğru yönelmiştir⁸⁷.

Müfreze takibini zorlaştırmak için tüm adamlarıyla birlikte dolaşmaktan kaçınmıştır⁸⁸. İzlerini kaybetmek için atların ayaklarına bez bağlanmış ve hatta bazı durumlarda atları bırakıp kayalık ve sarp alanlarda yaya olarak yol almışlardır⁸⁹.

Çorum'un Hatib Karakolu civarında olduğu anlaşılan Kör Dede'nin merkezdeki beş süvari ile Alaca'daki üç süvari ve kılavuzlarla be-

⁸⁴ "... haber göndermesi üzerine Ömer Ağa telâşa düşerek Alevi olan Hasandeğin Karyesi imamını celb ve meseleyi hikâye ederek merkûmun himâyesini talep ve istirhâm eylemesi sebebiyle bizim köye gidelim sana hiç bir zarar getirtmem diye teminât virek birlikte yatsu zamanında köye girer iken köy derûnunda gürültü işidilüb Şakî'nin geldiği anlaşıldığından Ömer Ağa bir evde saklanarak...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

⁸⁵ "... İstanbullu oğullarından Ömer ağanın peşine düşüyor. Ama enteresandır ki Hasan değin köyünde İstanbullu oğullarının nüfuzu fazladır. Bu nedenle Ömer Ağayı koruyorlar. Evlik olarak bilinen Cem yapılan yerde pancar kuyusuna Ömer Ağayı saklıyorlar. Fakat Kör Dede o gece evlikte Cem tutar. Bu olay dönem halkının esasında birlikteliğini gösteren bir örnektir. Nitekim bir Alevi köyü Alevi bir dedeye rağmen Sünni bir Ağayı korumaktadır...", Aygün (2011) Çorum.

⁸⁶ "...sonra nahiye merkezine yedi saat mesafede hayvanatıyla çadırlara çıkan Ziyveli Kürt Aşiretinin bulunduğu mahale gidildi. Aşiret reisinden Şakî hakkında ma'lûmât talep edildiğinde Şakî -i merkûmun on iki piyade avenesiyle bir gün evvel aşiret çadırlarına uğrayıp yemek yedikten sonra Kızılırmak kenarını ta'kîben gittiklerini cümlesi de gayet yorgun ve yürüyecek halleri kalmadığını..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

⁸⁷ "... Hamid Efendi kumandasındaki Eşen Çayı ile Sarı Emin Karyesi arasında eşkiyaya mukavemet etmiş ve şakiler uzaktan müfrezeyi görünce dokuz hayvanı bırakarak harab ve kayalık mevâkiye...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-18.

⁸⁸ "... beraberimizdeki mütehâssus izci ile ta'kîbe başlanarak bir kısmı Kızılırmak sahiline bir kısmının da İskilib'in İbik Karyesine doğru gittiği anlaşılacak ta'kîbine devam olunmaktadır...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

⁸⁹ "... atlarını tevfişkân ve aynı zamanda istirâhat ettirmek üzere İstanbulluzâde Ömer Ağaya bırakıp yaya olarak dolaşmak istediği fakat Ömer Ağa'nın hükûmete sevk ederek hayvanları Şakî'nin müfârakatu üzerine çiftliğine on dakika mesâfede bulunan Karlık Karyesine doğru başboş bıraktığını...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

raber takibe başlanmışlardır. Camili ve Dutluca köyleri yakınlarındaki çatışmalarda eşkıyadan iki kişinin öldürülmüş, iki kılavuz da şehit düşmüştür⁹⁰.

Kızılırmak çevresinde bulunan Dedesli aşiretine ait köylere giderek izini kaybetmeyi düşünmüştür⁹¹. Hepsi silahlı olan elli kadar adamının dörder sıra fişeği olup heybelerinde de gerektiğinde kullanılmak üzere sakladıkları çokça mühimmat bulunmaktadır. Eşkya ile beraber malzemelerini taşıyan beş merkep dolaşmaktadır⁹². Bu esnada uğranılan köylerde halka oldukça iyi davranılmış ve ayrıca kendilerini ihbar etmemeleri istenmiştir. Halk gördüğü bu iyi muameleden olsa gerek müfreze-ye Kör Dede ile ilgili bilgi vermemiştir⁹³. Osmancık Kazası Oryuk Köyünde Hacı Ali'nin ağılında kalan Kör Dede daha sonra İskilip'in İbek Köyüne geçmiştir. Daha sonra bir çocuk vasıtasıyla Kızılırmak Nehri üzerindeki köprüde hancılık eden Alevi Hüseyin'e bir kâğıt göndermiştir. Hancı kâğıdı çocuğa geri verip Kör Dede'ye parola olarak kendisine yarayacak iyi tütününün olmadığını söylemesini istemiştir. Bu olay kimi haberleşmelerde sözlü şifrelerin kullanıldığını göstermektedir⁹⁴.

6- KÖR DEDE ÇETESİNİN DİĞER ÇETELERLE İLİŞKİSİ

Bu dönemde Çorum'da faaliyet gösteren başka eşkıyalarda bulun-

⁹⁰ DH. EUM. 6. Şb. , Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12/ Ş/1336.

⁹¹ "... muntukamızda gördüğü ta'kibât ve tazyik üzerine Birinci Ordu muntukasına geçüb... Dedesli aşiretinin Dereköy ve Kızılırmak Karyelerine ihtifâ' ettiği icra kılınan tahkikâtan anlaşılmışdır..." , BDH, Klasör:2923, Dosya:518, Fihrist: 005-15.

⁹² "...köylerde ahâliye hüsn-i muâmele ve beraberinde mevcut külli evrâk-ı nakdiyyesini altın ile tebdili teklif ettiği ve hepsi atlı olmak üzere beraberindeki avenesinin elli kişiden aşağı olmadığı ve hepsi müsella ve dörder sıra fişenleriyle mühimmatı olub heybelerinde ihtiyat cebahaneleri de bulunduğu ve fazlaca beş tane de yedek mekarri...", DH. ŞFR. Dosya: 579, Vesik N: 14/1-4, Tarih: 02/Ma./1334.

⁹³ "...müfreze-ye gerek ırmak kenarına muvâsalatında gerek köylerine gidildiğinde haber vermemeleri korkularından neşet edildiğini yine itirâf-ı cürüm etiler...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12 / Ş / 1336.

⁹⁴ "...Osmancık Kazasının Oryuk Karyesinden Hacı Ali'nin koyun ağıllarında ihtifâ' etmesi ihtimaline mebnî mezkûr ağıllarda taharrî edilmiş ise de bulunamamıştır... İbik Karyesi cihetine geçip bir kaç gün oralarda kaldığı ve karye halkından Abidin isminde bir çocuk ile Çorum İskilip tariki ve Kızılırmak nehri üzerindeki köprü başında hancılık eden Alevi Hüseyin Ağa'ya Şaki-i merkûmun İbik Karyesinden bir kâğıt gönderip cevap istediğini ve hancı kâğıdı aynen iade etmekle beraber parola olarak ona yarayacak iyi tütün yok demesini çocuğa tembih edip çocuğunda aynı ifadeyi Şaki-i merkuma tebliğ ettiği...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12 / Ş / 1336.

maktadır. Çerkez eşkıyaların yanında Alacalı Çapur Yusuf⁹⁵ ile Human köyünden Murtaza Oğullarından Hüseyin oğlu Seyyid⁹⁶, Musa Çavuş çetesi, Esat çetesi önde gelenlerindedir⁹⁷. Bu mahalli çetelerin yanında farklı amaçlı kurulmuş çetelere de rastlanılmaktadır⁹⁸.

Çorum'da eşkıyalık olaylarının Karadeniz bölgesine yakın olmasından dolayı ayrı bir özelliği vardır. I. Dünya Savaşının kaybedilmesiyle beraber Rum çeteleri maksatlarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir⁹⁹. İmparatorluk bölgedeki Rum eşkıyalarının önünü kesmek için amele taburlarını tesis etmiş ise de başarısız olmuştur¹⁰⁰. Bölgedeki Rumların Amerikalılar ile İngilizlerce Merzifon'a getirilen silahları kullandıkları anlaşılmaktadır¹⁰¹. Mecitözü, Bafra ve Gümüşhacıköy kazaları Rumlarından oluşan on beş kişilik bir Rum Çetesi Çorum, Gümüşhacıköy ve Yozgat jandarma müfrezeleri arasındaki çarpışmada öldürülmüştür¹⁰².

Kör Dede'nin en önemli adamlarından olan ve sorgulanmak için Ankara'ya gönderilen Kör Mansur'dan Kör Dede'nin Rum çeteleriyle diyalogunun ne olduğu sorusunun cevabı istenecektir¹⁰³. Fakat bu sorunun cevabı, Çorum Fındıklı köyü ormanında yaralı olarak ele geçirilen bir Rum eşkıyası tarafından verilmiştir. Yaralı Rum, Kör Dede'nin Karadeniz'de etkili Rum çeteleriyle irtibat kurduğuna dikkat çekmektedir. (EK - I)

⁹⁵ DH. EUM. AYŞ. Dosy. 66, Vesik N: 13, Tarih: 18 Mayıs Sene 35 (Ankara Vilayetin'inin Mayıs 335 mahına mahsus eşkıya vukuat Cetveli Sıra:74).

⁹⁶ DH. EUM. 6.Şb. Dosya: 34, Gömlek: 23, Tarih: 19/C/1336.

⁹⁷ Sabuncuoğlu, a.g.e., s. 7.

⁹⁸ "... Tokat ve Çorum'daki eşkıyalar oldukça önemlidir. Buralarda şekavetin bir şekli hususi var. Eşkıya arasında Gürcü, Çerkez ve Rumlar bulunmakta...", Dâhiliye Vekili Adnan Bey, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 1 Celse: 3, İçtima-i sene: 1 sayfa: 233.

⁹⁹ Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi), Ankara, 1993, s.91.

¹⁰⁰ Mustafa Balcıoğlu, "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Amele Taburlarının Kuruluşu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 51. 1991, s. 93; Ertan, a.g.t, s.93.

¹⁰¹ "... Amerikalılarla İngilizler tarafından Merzifon'a esliha getirildiği ve bunların Rum ve Ermenilere tevzi edildiği...", BOA, Kalem-i Mahsûs, Dosya: 54, Gömlek: 2, Tarih: 1335/Za.21.

¹⁰² DH. EUM. 6. Şb., Dosya. 37, Vesik N. 49, Tarh. 12/Ş/1336; DH. EUM. AYŞ. Dosya 9, Vesik N. 34, Tarh. 9 Nisan 35 (Ankara Vilayeti Nisan 335 Senesi b-vukuat Cetveli Sıra:44).

¹⁰³ DH. ŞFR. Dosya: 573, Vesik N: 41/1-4, Tarih: 06/K/1333.

Kanaatimizce Kör Dede'nin Rum Çeteleri ile diğer bazı çetelerle olan ilişkisinin boyutları farklıdır. Mahalli çetelerle diyalogu daha çok beslenme, barınma ve gizlenmeye yönelik iken Rum Çeteleriyle olan ilişkisi ise daha ziyade silah ve cephane tedariki noktasında önem kazanmıştır.

7- ÇETENİN SİYASAL BAĞLANTILARI

Dâhiliye Nezaretinden Ankara vilayetine gönderilen bir belgede, Encümen Raci Bey'in, on iki gün kadar bir sürede görevine hasta olduğunu beyan ederek devam etmediği vurgulanmaktadır. Yapılan tetkik ve incelemelerin akabinde Raci Bey'in bu süre zarfında hastalığını bahane ederek gizlice Çorum'a gidip geldiği ve bu havalide faaliyette bulunan Kör Dede çetesiyle münasebet içerisinde olduğu anlaşılmıştır¹⁰⁴.

Kör Dede'nin yakalanıp öldürülmesinden hayli zaman sonra takip ve öldürülmesinde oldukça etkin rol oynamış bir Çerkez'in; Enver Paşa'nın emir erliğini yapmış Kılır İsmail'in azmettirdiği bir kişi tarafından öldürülmesi de oldukça düşündürücüdür¹⁰⁵. Her ne kadar daha sonra gerçekleştirilmiş olsa da bu olay bir Kör Dede İttihat Terakki ilişkisini varlığı sorusunu akla getirmektedir.

8- KÖR DEDE'Yİ YAKALAMAK İÇİN YAPILANLAR

a. Çete Üyelerinin Tespitine Dair Uğraşlar

Kör Dede çetesinin mahiyetinin tam olarak anlaşılması ve buna göre bir çözüm yolunun bulunabilmesi maksadıyla çete üyeleri ile muhatap oldukları kişilerin açık kimlikleri istenmiştir. Kör Dede Çetesi elemanlarının kimlik bilgileri ve Rum çeteleriyle olan bağlantılarının derecesi ile şehirlerde kimlerle haberleştiği, gizlice kimlerin idare ettiği araştırılarak bilgi verilmesi ve bu konuda gerekli kanuni işlemlerin yapılma-

¹⁰⁴ "... Raci Bey'in encümen'e on iki gün kadar devam etmeyerek hasta olduğunu bahane ettiği ve gizlice Çorum'a gidip geldiği istihbâr kılınmıştır. Bu def'a tekrar alınan ma'lumât havalisinde icra-i şekâvet iden Kör Dede Çetesiyle muhâbere ve münâsebeti olduğunu gösteriyor...", DH. ŞFR. Dosya: 80, Vesika N: 107, Tarih: 22/Z./1335.

¹⁰⁵ 1926 ile 1928 tarihlerinde Çorum valisi olan Faiz Ergun döneminde Sungurlu'nun Çayan köyünde Kılır İsmail isimli ve Enver Paşanın emir erliğini yapmış kişi ... Süleyman Bey'in Kör Dede takibinde önemli gayretleri geçmiş olan bir Çerkez'i tüfek ve para vererek Sungurlu'nun Köpek deresi köyü civarında öldürtmüştür. Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, s.12.

sına işaret edilmiştir¹⁰⁶. Çete üyelerinin memleketleri, aile ve akrabalarını ile fotoğrafları, hüner ve marifetleri, en çok nerelerde kabul gördüklerine dair bilgiler istenmiştir¹⁰⁷. Kimliklerini tespiti için Çorum mutasarrıflığına sık sık başvurulmuş¹⁰⁸ ayrıca çarpışmalarda yaralı olarak ele geçenlerden de yararlanılmıştır¹⁰⁹.

b. Askeri ve İdari Hazırlıklar

Taşrada denetimi sıklaştırmak maksadıyla valilerden istatistik raporları istenilmiştir. Bu maksatla Ankara Valiliği jandarma alay kumandanlığınca düzenlenen mahalli raporları İstanbul'a göndermiştir¹¹⁰. Ankara vilayetine ait vukuat istatistik raporlarında Çorum, Mecitözü ve Sungurlu'ya ait şekavet kayıtlarına ulaşılmakla beraber kayıtlarda eşkiya isimlerinin verilmemesinden, Kör Dede çetesine dair bir bilgiye erişilememiştir¹¹¹.

Kör Dede çetesinin takip ve yakalaması maksadıyla Çorum dâhilinde teftişle görevlendiren Çorum Mutasarrıfı Süleyman Bey ve Jandarma Alay Kumandanı Rasim Bey'den gelen raporlar tetkik edilmeye başlamıştır. (EK - II) Süleyman Bey 30 Nisan 1334 (M. 30 Nisan 1918) tarihli raporunda; Kazalardaki karakol ve zabıta eksikliği başta olmak üzere ihtiyar jandarma taifesinden dem vurmaktadır¹¹². Bu rapora isti-

¹⁰⁶ "... Kör Dede'nin rüfêkasının hüviyetlerini ve Rum Çeteleriyle olan derece-i irtibat ve münâsebetlerini ve çetelerin şehirlerde kimlerle muhâbere te'sis ve Çeteleri hafiyen kimlerin idare ve teşfik ettikleri tahkik ettirip... haklarında kanunun muktezi muameleyi yaptırınız...", DH. ŞFR. Dosya: 82, Vesika N: 114, Tarih: 03/Ra./1336.

¹⁰⁷ "... Kör Dede Çetesinin şehir ve kasabalarda ve köylerde kimlerden muavenet ve muhabbet gördüğü münâsib ve muhaberede bulunduğu en ziyade hangi taraflarda mazhar-ı muavenet bulunduğu ve hayyen ve meyyeten elde edilenlerle muvâfik olanların memleketleri ve taallükâtı ve san'atları vel hasıl hüviyet-i hakikiyyeleri hakkında etraflı...", DH. ŞFR. Dosya: 80, Vesika N: 193, Tarih: 02/M./1336.

¹⁰⁸ "... Çorum Mutasarrıflığından müsademe ve takibat neticesi tekrar soruldu ve çete müsavemet gördüğü eşhas hakkında malumat ve derdest edilenlerin nereli olduğu...", DH. ŞFR. Dosya: 569, Vesk N: 34/1-7, Tarih: 21/Te./1333.

¹⁰⁹ "... mecrûhlardan çetenin diğer efrâdının hüviyetleri öğrenilerek...", DH. ŞFR. , Dosya: 80, Vesk N: 156, Tarih: 27/Z./1335.

¹¹⁰ "... Üç yüz otuz beş senesi Nisan mâhı zarfında alay mıntokası dâhilinde olan vakı'a şekâvetkârâne... Fi 10 Mayıs Sene 335", DH. EUM. AYŞ. Doya: 9, Vesk N: 34, Tarh. 22 / Ş/1337.

¹¹¹ "Ankara Vilayeti Üç yüz Otuz Beş Senesi Temmuz mâhı İstatistik Cetveli, Liva Kaza: Mecitözü şekavet 1, Liva Kaza: Sungurlu, şekavet 3...", DH. EUM. AYŞ. Dosy. 19, Vesk N: 101.

¹¹² DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

naden Çorum dâhilinde karakol yapılacak yerlerin tespit edildiği anlaşılmaktadır¹¹³. Ankara vilayeti dâhilinde yüz otuz yedi jandarma karakolu gerekli iken hali hazırda yetmiş dokuz karakol bulunmaktadır. Bu halde elli sekiz karakol eksikliği vardır. Bunlardan on dört tanesinin Çorum'da inşa edilmesi zaruridir¹¹⁴. Ayrıca Ankara Vilayetinde Birinci Dünya Savaşı nedeniyle birçok jandarmanın orduya alınıp yerlerine 1282 ve 1296 (M. 1866 ve 1880) doğumlu olanların verilmesi jandarmanın güç ve etkinliğini düşürmüştür. Bölgede sükûneti sağlamak için alay kadrosuna bin sekiz yüz otuz dört genç asker eklenmelidir¹¹⁵.

Kör Dede'nin takibi için Ankara jandarma alayından kırk kişilik bir süvari müfrezesi ile Çerkez atlılarının da bulunduğu takip müfrezesi oluşturulmuştur¹¹⁶. Müfreze aynı zamanda Mecitözü'nde oturan belli kişilerden de destek alınmıştır¹¹⁷. Eşkiya takiplerinde Çerkezlerin tercih etmesi tesadüfî değildir. Yüz yıla yakın bir süre gerilla harbi vermiş, at, silah kullanmada uzmanlaşmış Çerkezler, İmparatorluğun en zayıf olduğu gerilla harplerindeki boşluğu başarı ile gidermişlerdir¹¹⁸.

Kör Dede'yi yakalamak için mutasarrıf ve kaymakamlarında onayı ile Amasya, Tokat ve Çorum'dan tertip edilmiş birliklerin ortak hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Boyacı köyünde olduğu belirlenen

¹¹³ "... Jandarma karakollarının inşasına lüzum görülen yerler, ... Dedesli, Arabseyfi, Poladlık Hırka-i Kebir Öyük, İskilib Kazasında Kozören, Karaviran Kara Burun İbik, Kalı, Babaoğlu, Alagöz, Zeyveli, Lapa, Yerköy, Üçdam, Eski Ali Bey, Sungurlu Kazasında Alibeğli, Bektaş, Temur Şeyh, Bogazköy, Burdakilı Turgudlu, Osmaniç Kazasının Karavirân, Dodurga, Akviran, Hacı Hamza, Mehmed Dede Tekkesi, Mecitözü Kazasında Sarı Süleyman, Karadağ, Meydan Kışla, Göge Sultan, Kargı, Kertmenin altında Kızıl Gedik Boyacı civarında Bel Pınarı (Evrâncak Belindeki Semâyi Boğazının birindedir.) Paşam Çayı, Büyük ile Kal'âckı arasında ki mevâkide bir jandarma karakolu te'sis ve küşâdı te'mîn ve temâdi-i inzibât ve esbâk içine farzdır...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹¹⁴ "...bu meyânda Çorum Sancağı'nda efrâdın killeti hasebiyle henüz küşâd edilememiş on dört karakol vardır. Umûmi karakollar noksan ise elli sekizdir..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹¹⁵ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹¹⁶ "... Şakî Kör Dede ve çetesinin takibi ve tenkili için vilâyet jandarma alayı mürettebâtından kırk kişi jandarma süvâri müfreze terübi ...", DH. ŞFR., Dosya: 579, Vesk N: 118, Tarih: 10/ Ma. 1334; "... Şakî merkûm her nereye giderse arkasından ayrılmayarak ta'kib etmek ve avenesiyle beraber imhasına çalışmak üzere en güzide jandarmalardan ve Çerkez atlarından mürekkab ve müstakil bir ta'kib müfrezesinin teşkil ve tayin kılınmış olduğu...", DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 26, Gömlek: 4, Tarih: 02/S/1336.

¹¹⁷ DH. ŞFR. Dosya: 568, Vesk N: 62-5, Tarih: 1333/Te./3.

¹¹⁸ Muhittin Ünal, *Kürtuluş Savaşında Çerkezlerin Rolü*, Ankara, 2000, s. 288.

Kör Dede'yi takip için, Amasya'dan yetmiş, Zil'den yüz piyade müfrezesinin yanında on beş kişilik bir karakol müfrezesiyle beraber ahaliden de beş atının tedarikiyle toplam 190 kişilik kuvvetle üç koldan harekete geçilmiştir. Yozgat'tan da sekiz kişilik bir kuvvet gönderilmişti¹¹⁹. Buna rağmen sayıları yüz elliye bulan atlı ve süvari Kör Dede eşkıyası karşısında istenilen başarıyı elde edememişlerdir. Çete'nin bu nüfusu karşısında takip müfrezesindeki neferlerin sayısını artırma yoluna gidilmiştir. Bu maksatla Amasya'da oluşturulan yüz kişilik süvari müfrezesi daha yola çıkarılmıştır¹²⁰. Ayrıca Samsun ve çevresinde bulunan İsa Bey süvari müfrezesi de Çorum'a nakil edilmiştir¹²¹. Ayrıca takip sırasında mahalli halkında göz ardı edilmemesi istenmiştir. Bu durumun hayati önem arzettiği Balıkesir örneğinden hareketle anlatılmaya çalışılmıştır. Benzer bir eşkıya olayı ile çalkalanan Balıkesir'de halk ile elbirliği yapılmış ve eşkıya kısa sürede yakalanmıştır. Ayrıca eşkıyanın yoğun olarak görüldüğü yerlerdeki firarilerden de istifade edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹²².

Olağan hız ve ciddiyetle takibe başlanması için Ankara Jandarma Alayından ehil jandarma zabıtlarından ellişer ve otuzar kişilik iki kuvvet oluşturulmuştur. Takip ile ilgili tüm giderler örtülü ödenekten karşılanacaktır¹²³. Alayda hali hazırda faydalı olamayan askerlerin yerine genç ve dinamik erler alınmalıdır. Ayrıca karakol kumandanı olarak yetiştirilmek üzere 1312 ve 1315 (M. 1896 ve 1899) doğumlu yüz elli er de jandarma mektebine alınmalıdır. Bu önlemler aynı zamanda sefer-

¹¹⁹ "... Mutasarrıf ve kaymakamların da tebligât ve işhârâtını telâfi eylemek üzere Çorum'a üç zâbit kumandasında yetmiş ve Yozgad'a iki zâbit kumandasında otuz ve Kırşehir'ne iki zâbit kumandasında otuz ma'a Ankara'ya üç zâbit idâresine altmış süvari nefer ki cem'ân vazife-i me'mûriyetinin icâbâtının müdrîk on zâbit ve yüz doksan sūvâri verilmesi...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹²⁰ "...Amasya'dan gelen yetmiş, Zile'den gelen yüz piyade müfrezelerin ve on beş sūvârilik müfrezeler ile ahaliden beş atlı ile üç koldan ..., Yozgat'tan da sekiz kişilik bir kuvvet sevk edildiği... Amasya'dan müretteb olan yüz kişilik süvari müfrezesi henüz çıkmıştı..." DH. ŞFR. Dosy: 568, Vesk N: 48; 1-8, Tarih: 1333/Te./11.

¹²¹ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹²² "...son zamanlarda Balıkesir'de istifade edilmiş bulunmasına binaen kuvve-i müslime ile ta'kibleriyle beraber aynı zamanda eşkıya cevelangâhı olan mahallerdeki ahali-i firardan da istifade olunması lazımdır...", DH. ŞFR. Dosya: 80, Vesk N: 17, Tarih: 16Z./1335.

¹²³ "...Ankara Jandarma Alayından elli ve otuz kişilik kuvvetin ifrâziyle bunların müştereken ta'kibâtta bulundurulması ve ta'kibât işlerinde vilayet jandarma kumandasıyla bi'l-istişâre hareket eylemek üzere buradan ta'kibât işlerinde mûmarese sahibi bir jandarma zâbiti ile emniyet-i umumiye memurlarından birinin i'zâmı ve tahsisat-ı mestureden mablağ-ı kafiyenin irsali ...", DH. ŞFR. Dosya: 87, Vesk N: 294, Tarih: 19Ş./1336; DH. ŞFR. Dosya: 85, Vesk N: 12, Tarih: 20Ca./1336.; DH. EUM. 6.Şb. Dosya: 34, Gömlek: 23, Tarih: 19C./1336.

berliğin sona ermesiyle askerlerin terhisi esnasında yaşanması muhtemel aksilikleri de önleyecektir¹²⁴.

Kör Dede'nin yakalanması için muhtemel her yola başvurulmuştur. Köylüler ile muhtarlarının malumat vermemeleri üzerine çocuk veya kendisine muhalif olan kişilerden haberler alınmıştır¹²⁵. Çorum'da Kör Dede Çetesinin yakalanması için belli bir zaman içinde araştırmalar yaparak gerekli raporları düzenlemek maksadıyla Pir zade İbrahim Efendi görevlendirilmiştir¹²⁶. Mahalli kimi suçluların veya ailece uzaklaştırılmış olanların, Kör Dede'nin yakalanması hususunda hükümetle iş birliği yapmak şartıyla serbest bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki Divan-ı Harpçe affedilen Alaca'lı İzzet Bey'den Kör Dede Çetesinin imhası için hükümet adına özverili çalışması istenmiştir¹²⁷.

c. Çete'den Halk Desteğini Kesmeye Yönelik Uğraşlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle son dönemlerde oldukça geniş sahalarda faaliyet gösteren eşkıyalardan halk desteğini kesmek maksadıyla farklı yollara başvurulmuştur. Nezre bağlama ve zorunlu göç bunlardan en çok uyulanlardır. Kör Dede Çetesinin yakalanması ile ilgili olarak yukarıda bahsi geçen köy, aşiretlere nezre¹²⁸ uygulandığına

¹²⁴ "...jandarma efrâdı ve ba'dehu karakol kumandanı yetiştirmek için şimdiden 312 ila 315 tevellüdü efrâddan yüz elli neferin ayrıca itasıyla jandarma efrâd-ı cedide mektebinin nihayet bir ay zarfında küşadı da selâmet-i memleket namına pek zarûridir. Çünkü seferberliği mütâ'âkib efrâdın terhisinde kuvvetlü bir zâbitânın mevcûdiyetindeki ihtiyaç ...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹²⁵ "...aynı sabah karyede yabancı bulunan bir kûbtî çocuktan alınan ma'lûmâtta ise Şakî Kör Dede ve avenesinin... Hamdi Efendi'nin karye haricindeki konağına gelüb bu hanede dahi karye hey'et-i ihtiyârisiyle ileri gelenlerin suret-i mahsusada gidüb görüştüklerini ve her birisi ayrı ayrı yemek yaptırıp götürdüklerini..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹²⁶ "... Pirzade İbrahim Efedi'nin gadri vecihle Kör Dede'nin tenkili ve derdesti hususunda suret-i ciddiye hizmet etmek ve Temmuz nihayetine kadar hizmetinin... Çorum Mecitözü tahririne müsaade olunmak muvâfık görülmüş olmağla bu suretle tahrir müsa'ade buyrulması...", DH. ŞFR. Dosya: 584, Vesika N: 98, Tarih: 18/Ma/1334.

¹²⁷ "...mürâca'atı bulunması üzere Şakî Kör Dede'nin ve avenesinin tenkil ve imhası üzere hükümete mukavemet-i mahsûsada bulunmasını teklif etmişim... "DH. ŞFR., Dosya: 579, Vesika N: 13/1-4, Tarih: 02/Ma/1334.

¹²⁸ Nezre; and, vaad, adak demektir. Halk hükümete sadakat ve itaat vaadinde bulunmuş olduklarından hilâfi hareket ahdin nakzı(sözlerini tutmamak) mahiyetinde telâkki ve bu suretle haklarında ceza tertüb olunur. Pakalın, *a.g.e.*, c II, s. 692; Geniş halk kesiminin iştirak ettiği isyanları basturmak elebaşlarını yakalamak ahaliyi isyana teşvikten imtina ve böylece asi-yiş ve güvenlik tesisi sağlanmaktaydı, Tok, *a.g.m.*, s. 210, 211.

dair elimizdeki belgelerde herhangi bir kayıt mevcut değildir. Bir diğer metot olan yardım ve yataklık eden kişi, aile, aşiretlerin zorunlu olarak uzak bir diyara göç ettirilmesi hadisesine ise rastlanılmıştır. Başta çete mensupları ile aileleri olmak üzere Mecitözü'nün Koyun Ağılı ve Pınar köylerinde bazı kişiler Kör Dede'ye yardımcı olduklarından Halep'e sürgün edilmişlerdir. Bu kişilerin nakli için gerekli masrafın ise Harbiye Nezaretinden karşılandığını görmekteyiz¹²⁹.

d. Ahaliye Silah Verme

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle eşkıyanın uğrak yeri olan ulaşım ve haberleşmenin güç olduğu dağ köylerine, dönem dönem artan eşkıyalık faaliyetlerinin sona erdirilmesi maksadıyla silah verildiği rastlanılan bir uygulamadır. Bu olay söz konusu bölgelerde merkezi idarenin tesisine dair önemli bir adım olarak görülmele birlikte aynı zamanda köylülerin kendilerini rahatsız eden eşkıyalara karşı mukavemet göstermeleri maksadını taşımaktaydı¹³⁰. Çorum ve özellikle Mecitözü havalisinde eşkıyaya karşı ahaliye silah verildiği ve başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir. Kertme oğlu Hasan'ın Penpeli Karyesini basması sırasında halkın silahları kullanıp eşkıyaya karşı koyması, yedisini yaralı olarak tutuklaması örneğinden anlamaktayız¹³¹. Bu nedenle Kör Dede'nin yakalanması için hazırlanan raporda ahaliye silah verilmesinin gerekliliğine atf yapılmıştır¹³². Bununla beraber dağıtılan silahların

¹²⁹ "...Kör Dede ile temasda bulunarak yardım ve yataklık etmelerinden dolayı Üçüncü Ordu Kumandanlığının emriyle Halep'e tehcir ve te'dib olunmak üzere Çorum Mutasarrıflığından bu kere Mecitözü'nün Pınar Karyesinden Hüseyin, Koyun Ağılı Karyesi Muhtarı Ahmed, ve oranın muhtarı Halil Koyun Ağılından İsmail isminde dört kişi ile Şakî Musa ve Murad Çavuş Çetesinin avenesinden Kara Çavuş Oğullarından Hüseyin nam-ı diğer Siyo'nun Anası ve kızı da buraya gönderilmeleri üzerine Harbiye Nezareti Celilesinden mesarif-i sevkî-yeleri talep edilmiştir...", DH. ŞFR. Dosya: 572, Vesk N: 27 1-4, Tarih: 1333/Ts./24.

¹³⁰ Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 32, İstanbul, 1979, s. 301, 308.

¹³¹ "... Şakî Kertme Oğlu Hasan ve refiki diğer Hasan'ın Penbeli Karyesini basarak karyeden Molla Osman'ı hafif surette yaralamaları üzerine cânib-i hükümetten kendilerine evvelce verilen silahla karye-i mezkûre ahali bil-mukâbele merkûmlardan yedisini mecrûhen derdest eyledikleri ...", DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12/Ş./1336.

¹³² "...Ahâlinin silah tedârîki ve ahâliye silah tevzî' hakkındaki hususât ise muhtâc-ı teemül ve tefekkürdür. Çünkü teşkilât idaresi icâbatı olarak bazı hükümâtta bütün vezâfi zabta kurâ heye'ât-ı ihtiyâriyesine tevdi' idilib siyasi zabta memurlarından başka jandarma, polis gibi memur istihdâmı edilmediği halde değil ahali hatta kurâ heye'ât-ı ihtiyâriyesine bile silah taşımak hakkını bahş etmediklerine nazaran bizim gibi jandarma teşkilâtına ve icâbında müzâherât-ı askeriyeye mesalik-i hükümâtta ahâliye silâh tevzî'ni muvâfık-ı mütâla'a görüyorum..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesika N: 49, Tarih: 12/Ş./1336.

toplamlanamaması, denetim ve kontrolün azaldığı dönemde silahlanarak ayaklanacak birçok kişinin de ortaya çıkmasına neden olabildi¹³³.

e. Bir Çözüm Yolu Olarak Alevi Bektaşî Tekkesi'ne Müracaat

Kör Dede'nin uzun süre faaliyetlerini sürdürmesinde şüphesiz bölgedeki Aleviler başta olmak üzere diğer bazı kişi ve aşiretlerden himaye görmesi etkili olmuştur¹³⁴. 1333 (M. 1917) tarihli telgrafta, Kör Dede'nin Mecitözü, Zile Kazaları dâhilinde dolaştığı vurgulanmış ve bunun temel sebebi olarak, Alevi aşiretlerin burada yoğunlukta olması gösterilmiştir¹³⁵.

Kör Dede'nin Çelebi Ocağına şikâyet edilerek yolsuz-düşkün¹³⁶ ilan edilmesi ve böylece bölgedeki Alevilerin desteğinin kesilmesi planlanmıştır. Bu durumda iki problem ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Çelebi ile görüşecek kişinin kim olacağı, ikincisi ise Bektaşî Dergâhının esasında iki kesime hitap ediyor olmasıdır. Bunlardan biri Bektaşîler iken, diğeri Savefî'lerin¹³⁷ şîa tazyikiyle ortaya çıkmış olan Alevi Kızılbaşlardır¹³⁸. Pir Evinde Dede Baba Alevilere hitap etmektedir. Çelebi ile Dede Baba ve diğer başlıca Alevi Babalarının arası hayli zamandan beri açıktır. Bu

¹³³ "...herkes silah tedârîki kaygusuna hevesine düşerek ve bazen köylere de te'min-i muhâfaza maksâdıyla resmen hükümetçe verilerek halkın elinde pek çok silah da bulunur. Silahların teksîri asker firâriyelerinin tezâyüdi şekâveti de intâc ve teksîr ediyor. Bu gidişle Anadolu'da şakâvet ocağı Rum İli halini alacak hükümetin başına büyük gâleler açacaktır ..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹³⁴ "... Merkûmun şimdiye kadar yaşayabilmiş olması şüphesiz Alevilerin ve bazı rüesâ'nın himâyesinden ileri gelmiştir...", DH. ŞFR. Dosya: 568, Vesk N: 62 -7, Tarih: 1333/Te./3.

¹³⁵ DH. ŞFR. Dosya: 567, Vesk. N: 58/1.

¹³⁶ Alevi toplumunda suç işleme yüzünden toplum dışı bırakılma olayıdır. Fuat Bozkurt, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2005, s. 160.

¹³⁷ Şeyh Safiyüddin'in torunu Hoca Ali Anadolu'da Teke, Hamid ve Karamanoğulları gibi önemli Türk Beylikleri dâhilinde çok sayıda mürşidi vardı. 1402 yılında Yıldırım Beyazıdî Ankara'da mağlup eden Timur Erdebil Tekkesinde Hoca Ali'yi ziyaret etmiştir. Erdebil'de kimi toprakları tekkeye vakfeden Timur, Hoca Ali'den başka bir isteğinin olup olmadığını sormuştur. Hoca Anadolu'dan getirdiği 30 bin Türkmen nüfusun serbest bırakılmasını istemiştir. Timur tarafında serbest bırakılan bu Türkmenlerden bir kısmı Erdebil'de kalmışken çoğu Anadolu'daki yerlerine dönmüşlerdir., Walthar Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi, çev. Tefik Bıykoğlu, Ankara, 1992, s. 15.

¹³⁸ Bu gün kendilerini Kürt Alevi olarak tanımlayanlar Selçuklu dönemindeki Babai Alevi İşyanı sonrası Devletin dışladığı ve özellikle Çaldıran Savaşı öncesi ve sonrası kıyımına uğrayan daha sonraları da Osmanlı'nın ağır baskıları karşısında dağlık, sarp alanlarla imtiyazlı Sünni Kürt ve Zazalar arasına yerleşen inaçlarını korumayı başaran, Alevi Türkmenlerdir. Ali Tayyar Önder, *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Kripto Yayınları. 51. Baskı, 2011, s. 141.

nedenle Çelebi'ye böyle bir teklifi götürmek oldukça önemlidir. Bu iş için her ne kadar Meşrutiyetin ilanından beri Rumeli ve Anadolu'daki bazı tekkeleri gezip gören Mustafa Efendi seçilmiş ise de Kırşehir Muhtasarı veya kâtabinin daha doğru bir seçim olacağı belirtilmiştir¹³⁹. Çelebi ise Alevi merasimlerinde Kör Dede ile ilgili durumu açıklayarak yolsuz ve düşkün ilan edecektir. (EK - III)

Bu dönemde Dersim halkı ile Çelebi arasında şiddetli bir muhalefet bulunmaktadır. Dersimliler savaşa katılma taraftarı değildir. Dolayısıyla Alevilerin de savaşmalarını istememektedirler. Ancak Çorum bölgesi Alevileri savaşa katılmışlardır¹⁴⁰. Bunda Çelebi'nin Dersim halkını tamamen Kürtleşmiş ve Hacı Bektaş'ı unutmuş olduğunu belirtmesinin önemi büyüktür¹⁴¹.

8- ÇETE İLE MÜCADELEYİ GÜÇLEŞTİREN NEDENLER

a) Sosyal Nedenler

Çorum mebusu Dursun Yalvaç, Dahiliye Nezaretinin özellikle iki seneden beri memleketin asayişine kayıtsız kalması nedeniyle dağlarda gezen eşkıyaların köylülerin elindeki silahları aldıktan sonra saldırıya geçtiklerini ve bu yüzden askere gidenlerin gözlerinin arkada kaldığını

¹³⁹ "... Kör Dede emsâli eşkiya-yı Aleviyyenin Çelebi Ocağından düşkün veya yolsuz i'lan ettürülüp bu ... Bektaş Veli'ye evliyâ-i nisbet eden kulların birisi Pir evinde hücrenişin Dede Baba'ya ikincisi de Çelebiye mensubdur. Birincisi, bildiğiniz Bektaşilerdir. Diğerleri buralarca Alevi denilen fi'l-asıl Safeviye'nin memleketimize salıvermiş olduğu celâli-i ş'fa maraziyesinin ekdiği dalâlet ve ilhâd tohumunun bu güne kadar üreyerek şimdiki hal... bulan Kızılbaşlardır. Pir evinde Dede Baba diğer babalar ile Çelebinin arası öteden beri pek açık olmak mülasebeyle ...", DH. ŞFR. Dosya: 572, Vesik N: 48/1-6, Tarih: 26/Ts./1333.

¹⁴⁰ Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2008, s.104.

¹⁴¹ "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Alevilerden alaylar tesis ederek Doğu Cephesinde Ruslara karşı kullanmak arzusundadır. 1915 yılı yazında Rus tazyikinin giderek artmasıyla Enver Paşa Dersim aşiret reislerini Elaziz'e davet eder. Elaziz'de Kongoğlu Mehmet Enver Paşa'ya: Dersimliler Alevidir. Hacı Bektaş evlatlarından Çelebi Cemalettin Efendiye hürmetleri vardır. Şu halde emir buyrulub da mumaileyh cihada sevk ederseniz Dersimliler onunla beraber harbe iştirak ederler... Cemalettin Efendi büyük bir debdebe ile Kırşehir'den Sivas'a ulaşır. Fakat Dersimlilerin kendilerine yardımcı olamayacaklarını anlamıştır... Asırlarca evvel Hacı Bektaş-ı Veli Dersim muntkasında vaaz ve nasihat edici kimseler göndermişti. Bu zatların ölümüyle evlatları nedense cedlerinin yolunu tutmamış tamamen Kürt olmuşlardır. Kendi menfaatları doğrultusunda hareket ederek Dersimlileri de yanlış yola çekmişlerdir... Rıza Zelyut, *Dersim İsyanları: Seyyit Rıza Gerçeği*, Kripto Yayınları, 10. Baskı, 2011, s. 70-77.

belirtmiştir¹⁴². Takiple görevli Jandarma veya müfreze, firar eden askerlerin ailelerinin ırz ve namuslarına göz dikilmekte ve böylece halkın nefretinin kazanmaktadır¹⁴³. Bu nedenle kimi belgelerde halkın eşkıyadan ziyade, takip müfrezelerinden şikâyetçi olduğunun altı çizilmektedir¹⁴⁴.

Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in kaymakam olduğu dönemde şahit olduğu bir eşkıya takip müfrezesine dair malumatları bu konuda hemen hemen tüm gerçekleri gözler önüne sermektedir¹⁴⁵. Benzer değerlendirmeler yöreye ait dönemi işleyen romanlarda da bulunmaktadır¹⁴⁶. Takip müfrezesinin ahaliye eziyet ettiğine dair bir diğer belge ise İskilip takip müfrezesinin davranışlarını içermektedir¹⁴⁷. Kör Dede'yi takip sırasında Alaca'nın Narlık köyünde istirahat eden Süleyman Bey'e, köylülerin aşar usulsüzlüklerinden bahsetmesi bölgede başka sıkıntuların da olduğuna işaretir¹⁴⁸.

Bu eziyetlere karşı halk oldukça güçlü, heybetli¹⁴⁹ bir karakter ola-

¹⁴² Hatice Yıldırım, "Bir Siyaset Adamımız Dursun (YALVAÇ) Bey", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, Çorum; Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, c. III, Çorum, 2008, s.1337,1338.

¹⁴³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 203.

¹⁴⁴ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk No: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹⁴⁵ "...Bendeniz Kırmastı'de kaymakam iken eşkıyayı takibe memur olan bir müfreze gelmiş müfreze kumandanı en muhteşem binayı işgal etmişti. Haliyle eşkıya takibini bırakmış başka işlerle uğraşıyordu. ... Ahali soğukta dağlarda ovalarda eşkıya tecavüzüne maruz kalmakta hem de müfreze ve kumandanın odun kömür yapmaktadır... Kumandan kendi ısınması haricinde ayrıca ticaret maksadıyla da müfrezelerine kömür yapmakta. bazeen ahaliden kömürü zorla almakta... Oysa eşkıyayı takip öyle olmaz. Karda kışta yağmurda yaşta dağda ovada görevini yapmakla olur..." Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu), 4 X 1336, Pazartesi, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima-i sene:1 sayfa: 515.

¹⁴⁶ "Köylü hükümete güvenmediğinden eşkıyadan korkuyor. Üzerine zaptiye göndersen... İstibdat devrinden kalma zaptiye eşkıyadan farksız gezdiği yeri batırıyor... Eşkıyaya cep-hane satması da çabası...", (Tahir,2008,363).

¹⁴⁷ "... (İskilip piyade ta'kib müfreze kumandanı Yüzbaşı Salih Efendi eşkıya-i ta'kib edecek yerde ahâliyi soyarak ve birinin derbent yerleri mütecâviz para celbiyle meşkül olduğu geçen gün vefâtında üzerinde zuhur itmekle tahakkük itmiştir.)...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesk No: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹⁴⁸ Sabuncuoğlu, *a.g.e*, s.8,9.

¹⁴⁹ Eşkıyaların kitlelerin cesaretini yıkacak bir dış görünüşünü oluşturmaya çalıştıkları görülür. Tarihsel süreçte eşkıya kendisine ürkütücü bir dış görünüş vermeyi amaç edinmiştir. Giyim Kuşam silah, teçhizat ile insanların psikolojisinin etkilemeye çalışır. Zekeriya Türkmen, "XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı", *XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9 - 13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IX. c. II, K I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 202.

rak değerlendirdiği eşkıyayı sahiplenip, türkü ve şiirle konu edip öfkelerini, özlemini ifade etmiştir¹⁵⁰.

b) Askeri Nedenler

II. Abdülhamit döneminde ordunun modernizasyonu için Almanya ile antlaşma yapılmıştır. Almanya'dan alına mavzer silahları kara ordusuna dağıtılmıştır. Fakat eşkıya takibinde bulunanlara kapaklı olarak bilinen tophane yapımı silahlar verilmiştir Bu köhne silahlar takip sırasında çoğu kez ateş almamıştır. Ayrıca menzili eşkıya silahlarına göre oldukça kısadır. Bu nedenle çoğu asker eşkıya kurşununun hedef olmuştur. Eşkilyalar ise mavzer ve martini silahları kullanmıştır¹⁵¹ Kör Dede çeteninin takibinde bulunan müfrezenin yeteri kadar cephaneye sahip olmaması ve eşkıyanın silahlarından eski silahlar kullanmasını takibi güçleştirdiği anlaşılmaktadır¹⁵².

Daha öncede bahsedildiği üzere bölgedeki askeri personelin yetersizliği ve mevcut olanların ise işe yaramaz olmaları da önemli bir eksiklik¹⁵³.

Kör Dede'nin faaliyet yürüttüğü mahaller çıplak yayla, ova ve dağlar olduğu için piyade tarafından takip yapılması zordur. Eşkıya atlı olduğundan kısa sürede kaçmayı başarabilmektedir. Bu maksatla daha seyyar birlikler oluşturulmalıdır. Takip sırasında halka zulüm eden askerler cezalandırılmalı ayrıca jandarmaya takipte kullanmak üzere Mavzer Tüfeği verilmelidir¹⁵⁴. Çetenin nasıl yakalanacağına dair hazırlanan bir rapordan alınan bu öneriler, esasında bölgedeki askeri çıkmanın sergilenmesinde önemli bir yer edinmektedir.

¹⁵⁰ Mehmet Bayrak, *Eşkilyalık ve Eşkilya Türküleri*, Yorum Yayınları, Ankara, 1985, s.5.

¹⁵¹ Türkmen, a.g.m., s. 203.

¹⁵² DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹⁵³ Ankara Jandarma Alayında bin üç yüz altmış piyâde jandarması bulunmak lazım iken el-yevm dört yüz yetmiş dört jandarma mevcud olub sekiz yüz seksen altı noksan jandarma piyâdesi vardır. Kadrosu mevcûdunca dört yüz yetmiş dört süvâriye mukâbil üç yüz doksan yedi süvâri - bunların yüz üç nefer-i ikmâl neferidir ki bir şeye yaramaz- mevcûddur ki bunlarda noksanı yetmiş bin neferden ibârettir Karakollara gelince bâlâda arz edildiği gibi yüz otuz yedi karakol mukâbil yetmiş dokuz karakol mevcûd olub elli sekiz karakol noksanı vardır..." DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

¹⁵⁴ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Vesik N: 49, Tarih: 12 / Ş. / 1336.

9- KÖR DEDE ÇETESİNİN TEMİZLENMESİ

Kör Dede Çetesi mensupları zamanla artan takipler nedeniyle daralan hareket alanlarında daha fazla gizlenemeyerek teslim olmaya başlamışlardır. Mecitözü Çorak Nahiyesinden 1301 doğumlu Ali oğlu İsmail mavzer tüfeği ve atmış yedi fişeğiyle birlikte takip müfrezesine teslim olmuş ve Sivas'a gönderilmiştir¹⁵⁵. Kör Dede'ye bağlı olan Kör Mansur ve Murat Mehmet ile Okan Karyeli Osman takibin artmasıyla birlikte silah bırakıp teslim olmuşlardır¹⁵⁶. Bunların yanında Kara Mustafa ile Murad Çavuş beraberindeki altı adamıyla birlikte teslim olmuşlardır¹⁵⁷. Turan Obalı Abidin oğlu Battal ve Abidin oğlu Zülfikar ile biraderi Aziz olmak üzere üç kişi de Kalecik dolaylarında yakalanmışlardır¹⁵⁸.

Kör Dede'nin yakalanması için Çorum Mutasarrıfı Süleyman Bey'in bireysel bir uğraş içine girdiği görülmektedir. Bu nedenle Çorum'u at üstünde adım adım dolaşmaya başlamıştır¹⁵⁹. Bölge kaymakamları arasında koordinasyonu sağlayarak Kör Dede'nin daha evvel olduğu gibi kaçıp kurtulmasını engelleyecek tedbirler almıştır. Öte yanında Üçüncü Ordu Kumandanlığından Kör Dede'nin Sungurlu taraflarına geçtiği yaralı veya ölü ele geçirenlere bin lira mükâfat verileceği bildirilmiştir¹⁶⁰. Dedesli Aşireti köylerinde olduğu anlaşılan Kör Dede'nin takibine başlanılmıştır. Bu sırada Kör Dede zaman kazanmak amacıyla Babaoğlu Karyeli Bektaş oğlu Ali, Hüseyin oğlu Osman, Osman oğlu Mustafa ve Kadir oğlu Mahmud ile Halil oğlu Murad'ı takip müfrezesinin üzerine gönderip zaman kazanmak istemiştir. Saatlerce devam eden çatışmada bunların tamamı canlı olarak silahlarıyla birlikte teslim alınmıştır¹⁶¹.

Kör Dede'nin yakalanması maksadıyla en gözde adamlarından olan Kör Mansur ile anlaşarak Kör Dede'nin bir tuzağa düşürülmesi

¹⁵⁵ BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-09, BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-02; BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-08.

¹⁵⁶ "... Şakî Kör Dede'nin avane ve rüfekasından Kör Mansur ve Murat Mehmed ve Okan Karyeli Osman'ın dehâlet etikleri ..."DH. ŞFR. Dosya: 575, Vesik N: 116, Tarih: 1334/Ks./13.

¹⁵⁷ DH. ŞFR. Dosya: 82, Vesika N: 214, Tarih: 16/Ra./1336.

¹⁵⁸ DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 37, Gömlek: 49, Tarih: 12/Ş./1336., "... şakî-i meşhur Kör Dede'ye rehberlik eden beş nefer asker firârisinin Kal'acık mıntukasında derdest edildiği...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 52, Gömlek: 74, Tarih: 23/Ş./1336.

¹⁵⁹ Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, s. 7, 8.

¹⁶⁰ BDH, Klasör:2923, Dosya:518, Fihrist: 005-17.

¹⁶¹ BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005-04.

planlanmıştır. Bu plana göre tutuklu Kör Mansur, Kör Dede'nin yanına gidecek ve bir şekilde kaçtığına onu inandıracaktı. Bu arada gizlice çetenin faaliyetleri ile güzergahları hakkında önceden ilgili birimlere malumatlar vererek çetenin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktı¹⁶². Ancak en gözde adamlarının peyderpey yakalanması, teslim olması veya çatışmalarda ölmesinin verdiği yılgınlıkla Kör Dede İskilip'in İbik Köyü yakınlarındaki ormanlık alana çekilmiştir. Bu arada Süleyman Bey; Çorum Alaca, Mecitözü, Karadağ, Cemil Bey, Ova saray ve Köse dağı yoluyla İskilip'e ulaşmıştır. Kör Dede'nin İbik Boğazında olduğunu öğrenir. Kurtuluş için bahara doğru göbeğinin düştüğü Dersim'e gitmeyi ümit eden Kör Dede için artık ölüm yaklaşmıştır¹⁶³. Müfreze fark edilmemek için yaya olarak boğaza varır, üç koldan kuşatır. Sabaha kadar pusuda bekler. Sabah gün doğumuyla ateş açılır. Toplamda yirmi beş kişinin öldürüldüğü çarpışmada Kör Dede, kaçış sırasında isabet eden bir kurşun nedeniyle ölü olarak ele geçirilir. Bu sırada atmış kişi olduklarını öğrendiğimiz Kör Dede Çetesinden 25'i ölü 35'i ise canlı olarak yakalanarak, Çorum'a bir alâ-i vâlâ ile getirilip saat kulesi meydanında teşhir edilmişlerdir¹⁶⁴.

Çorum ve havalisinde hayatın normale döndüğünü Kör Dede'nin hal'i ile takibi için farklı bölgelerden getirilmiş kişilerin, dönemin harman zamanına isabeti nedeniyle bir an evvel memleketlerine gönderilmeleri için caba sarf edilen cabadan anlayabilmekteyiz¹⁶⁵.

10- ÇETE TAKİBİ SIRASINDA ŞEHİD OLANLAR HAKKINDA YAPILANLAR

Kör Dede çetesinin takibi sırasında daha ziyade mülteci Çerkez askerlerinin öldürülmesi ailelerini kimi sıkıntılarla baş başa bırakmıştır.

¹⁶² "...Kör Dede'nin rüfêkâsından olub ahiren dehâlet eden Kör Mansur'ı Sivas'da nezdimce celb ettim. Ve Kör Dede'yi derdest itmek üzere İsa Bey'in ma'yyetine tayin eyledim ve gönderdim. Merhum icabında tekrar firar idüb Kör Dede'nin yanına gidecek ve bu hile ile güya Kör Dede'yi alverecekti...", BDH, Klasör: 2923, Dosya: 518, Fihrist: 005/16.

¹⁶³ "... döndü can dostu Zalim Çavuşa Kışa dedi evet kışa, Düşsek Dersim yoluna, Son kez baksam dağlarına, Göbegimin düştüğü topraklara...", Salmaz (2011).

¹⁶⁴ Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, s. 7, 8.

¹⁶⁵ "Kör Dede'nin itlâfi hasebiyle... Memleketlerine müsâ'ade buyrulması arz olunan Ali Şir ve Veli Beylerle Veli Ağa'nın vakti hulul eden umur-ı zirâiyye ve hasadiyeleri başına yetiştirmek üzere avdetlerine müsâ'ade buyrulması...", DH. ŞFR. Dosya: 590, Vesk N: 71, Tarih: 1334/T./27.

Bu ailelerin sıkıntıları en aza indirmek maksadıyla Osmanlı İmparatorluğu örtülü ödenekten kaynak aktararak ödemeler yapmıştır.

Of mültecilerinden İbrahim Efendi'nin Kör Dede tarafından öldürülmesiyle karısı, iki çocuğuyla birlikte muhtaç ve mukavemet bir halde kaldıklarından yakınmaktadır¹⁶⁶. Çorum Mutasarrıflığı, mülteci oldukları için arazi ve herhangi bir geliri de olmayan ailenin mağduriyetinin giderilmesi için karşı ile çocuklarına maaş bağlanmasını istemiştir. Bu nedenle Harbiye Nezareti Muhasebe kaleminden köy ihtiyar heyeti vasıtasıyla İbrahim Efendi'nin Hatice Hanım'a verilmek üzere elli lira gönderildiği anlaşılmaktadır¹⁶⁷.

Kör Dede takibi sırasında yapılan çarpışmada şehit düşen jandarma Ali Onbaşı, için de aynı durum söz konusudur. Örtülü ödenekten ailesine verilmek üzere on liranın Osmanlı Bankası kanalıyla mahalli banka şubesine havale edildiğini görmekteyiz¹⁶⁸.

11- MÜKÂFATLANDIRMA

Kör Dede'nin öldürülmesindeki başarı ve fedakârlıklarından dolayı bazı kişiler mükâfatlandırılmışlardır. İlk olarak ordu kasasından ayrılan on bin lira valinin de tenkiliyle 300 lirasının Süleyman Bey'e diğer kısmının ise yaralılık gösteren Kaymakamlar, jandarmalara bilhassa çarpışmalarda gayret göstermiş olan Çerkez atlılarına dağıtılmıştır¹⁶⁹. Vali Kamil Bey'in ordu kasasından ayrılan paradan Sungurlu kaymakamı Tahir, Mecitözü kaymakamı Mithat Beyler ve diğer silah arkadaşlarına taksimine yetkili kılınmıştır¹⁷⁰.

Bu maddi mükâfatın yanında ayrıca üstün gayretlerinden dolayı, Çorum mutasarrıfı Süleyman Bey'e Üçüncü; Mecitözü Kaymakamı Midhat Kemal Bey'e Dördüncü Rütbeden Mecidi ve Sungurlu Kaymakamı Tahir Bey'e ise Dördüncü Rütbeden Osmanî nişanı verilmiştir.

¹⁶⁶ "... Kör Dede avenesi tarafından katl ve itlaf edilen İbrahim Efendinin zevcesi Hatice'nin ita eylediği istid'a ... ailenin esasen mültecilerden olub bir güne emlak ve akarı bulunmadığı... zevcesi Hatice ile on yaşındaki oğlu Memiş ve altı yaşındaki kızı Hatice'ye birer miktar maaş...", DH. EUM. 6. Şb. Dosya: 42, Gömlek: 48, Tarih: 08/Za./1336.

¹⁶⁷ DH. EUM. 6.Şb. Dosya: 42, Gömlek: 48, Tarih: 08/Za./1336.

¹⁶⁸ DH. EUM. 6. Şb., Dosya: 34, Gömlek: 23, Tarih: 19/C./1336.

¹⁶⁹ Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁷⁰ Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, s. 7.

(EK-IV) Ayrıca Ankara jandarma alay kumandanı, Binbaşı Rasim Efendi'ye Dördüncü Rütbeden Osmanî nişanı da verilmiştir¹⁷¹.

Asker firarisi olan otuz kadar Çerkez süvarisinin Kör Dede Çetesinin takibi nedeniyle görevlendirildiği ve eğer başarılı olurlarsa jandarmaya kayıtlarının yapılarak mükâfatlandırılacakları bildirilmiştir¹⁷². Bu Çerkezler muhtemelen jandarmaya kaydedilmişlerdir. Takipteki askerleri teşvik için Kör Dede'nin takibinde bulunup şehit olan veya en az üç defa çarpışmaya girenlere de mükâfat olarak belli bir miktar para verileceği dile getirilmiştir¹⁷³.

SONUÇ

Osmanlı tarihinin özellikle son dönemlerinde farklı nedenlere dayalı kişi veya zümrelerin başkaldırılarına dair çokça olaya rastlanılmaktadır. Hatta bu gibi kimi girişimlerin karakterleri halk deyişlerine tema olmuşlardır. Bu esasında halk nazarında görmüş oldukları ilginin de göstergesidir aslında. Kimilerine göre bir halk kahramanı, kimilerine göre de despot olarak tabir edilen bu kişilerin; elbette kendi dönemlerinde sahip oldukları bir kimlikleri vardı. Onların bu kimlikleri dönem şartları ile halkın talepleri dâhilinde şekillenerek bütünlük kazanmıştır. Her iki kaynaktan beslenmelerindeki oranları, tarihin belli bir hızla yol aldığı zaman şeridindeki izlerinin farkındalık durumlarını belirlemiştir. Bu noktada Kör Dede'nin farkındalığına dair rastladığımız izlerin, olay kahramanının yanında dönem insanların hayat, inanç özellikleri ile İmparatorluğun mali, askeri ve siyasi çıkmazlarına dair pek çok bilgiyi barındırdığı görülmektedir.

Yaygın kanaate göre Dersim havalisinden gelerek Çorum, Mecitözü bölgesine yerleşen Kör Dede'nin eşkıyalığı sebep ve sonuçları itibarıyla oldukça önemli ayrıntıları barındırmaktadır. Bu hareketin en

¹⁷¹ "... Ankara Jandarma Alayı Kumandanı Binbaşı Rasim Efendi'nin te'min-i inzibât ve Kör Dede Çetesinin emri istis'âlinde sebk iden hizmeti fedâkaranesine mebni dördüncü mertebeden bir kıt'a Osmanî nişanıyla taltifi zammında tanzim kılınan iki nüsha irade-i seniyye..." DÜİT, Dosya: 65, Vesika N: 47, Tarih: 29/Z./1336.

¹⁷² DH. EUM.6.Şb. Dosya: 42, Gömlek: 10, Tarih: 2 Ağustos 1334., DH. ŞFR. Dosya: 591, Vesik N: 106-1,2, Tarih: 07/A./1334.

¹⁷³ "... ve üç defa müsâdemede bulunduğu 17 Mart sene 334 tarihli ve... numrolu tahriratla arz edilen Nuri Çavuş'un dahi hizmet-i vaka'asına mükâfâten on lira itası..." DH. EUM. 6.Şb. Dosya: 34, Gömlek: 23, Tarih: 19/C./1336.

önemli özelliği sosyo-ekonomik temelli olarak başlayıp daha sonraları kültürel ve dini bir maiyete bürünmüş olmasıdır. Belki de bu nedenle Çorum, Yozgat, Tokat ve Amasya dolaylarında ortaya çıkmış harekete son verilmesi oldukça uzun bir çabayla mümkün olabilmıştır. İmparatorluğun tüm sıkıntılara rağmen meselenin hali için her yola başvurduğu görülmektedir. Askeri, mali ve idari kimi düzenlemelerle sorunun üzerine gidilmiş ve nihayet Kör Dede başta olmak üzere birçok çete üyesinin öldürülmesiyle, Anadolu'da bir isyan hareketi daha sona erdirilmiştir. Tüm bunların ötesinde Kör Dede'nin eşkıyalığı olayının her safhasında rastladığımız ve kanaatimizce de oldukça önemli olan bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Söz konusu ayrıntı Anadolu halkının kültürel zenginliğinin de bir yansımasıdır. Öyle ki İmparatorluktan milli bir devlete geçişin kaçınılmaz olduğu bu dönemde dahi, bir yazarımızın¹⁷⁴ tabiriyle Anadolu kendine özgü hayatını yaşamaya devam etmiştir.

KAYNAKLAR

a) Arşiv Kaynakları

BOA. DÂHİLİYE ŞİFRE KALEM (DH. ŞFR.)

579/118, 567/36, 575/116, 568/62, 1-3, 567/58, 1-5,
 568/ 62, 579/15, 579/14, 1-4, 569/34, 1-7, 568/48,
 568/62, 5, 87/294, 584/98, 579/13, 1-4, 80/17,
 85/12, 82/114, 80/193, 80/156, 568/62-7,
 572/48,1-6, 80/107, 590/71, 575/116, 82/214,
 572/27, 1-4, 591/106, 1,2, 573/41, 1-4,

BOA, DÂHİLİYE NEZARETİ KALEM-İ MAHSÛS (DH-KMS.)

54/2,

BOA DÂHİLİYE NEZARETİ EMNİYET-İ UMUMİYE MÜDÜRİ- YETİ ASAYİŞ KALEMİ (DH. EUM. AYŞ.)

9/34, 66/13, 9/34, 19/101,

BOA. DÂHİLİYE EMNİYET-İ UMUMİYE, 6. ŞUBE (DH. EUM.)

42/10, 52/21-A, 42/48, 34/23, 37/49,
 52/74, 26/4,

¹⁷⁴ Abidin Dino, *Kızılbaş Günlerim*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 22, 23.

BOA. DOSYA USULÜ İRADELER TASNİFİ (DUİT.)

65/42, 65/47,

Gn. Kur. ATASE BİRİNCİ DÜNYA HARBİ KATALOĞU (BDH.)

2923/518-005-07; 2923/518-005-04; 2923/518-005-05
 2923/518-005-02; 2923/518-005-24; 2889/365-001-90
 2923/518-005-01; 2889/365-001-87; 2923/518-005-18
 2923/518-005-15; 2923/518-005-09; 2923/518-005-08
 2923/518-005-17; 2923/518-005/16

b) Basılı Yayınlar

Akbıyık, Yaşar, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Çorum",
Türk Yurdu, c. 17, s. 122, Evren Yayınları Ankara, 1997, ss 59-62.

Aktüre, Sevgi, *XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyıl Başlarında Çorum Tarihi*, V. Hitit
 Fest. Komitesi. Çorum, Tarihsiz.

Altındal, Bekir, "Cahit Külebi'nin Penceresinden Zile", *Aramızdan Ayrılışı-
 nın Onuncu Yılında Cahit Külebi Paneli*, Zile, 2006.

Balcıoğlu, Mustafa, "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Asa-
 yişi Sağlamak İçin Oluşturulan Milis Kuruluşlar", *Ankara Üniversite-
 si Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, c. 2, s. 6, Ankara,
 1990, ss 261-274.

———— "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Amele Ta-
 burlarının Kuruluşu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, s. 51, İstanbul,
 1991, ss.46-48.

———— "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faali-
 yetleri ve Sivil Tepki", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştır-
 ma ve Uygulama Merkezi)*, s. 4, Ankara, 1993, ss.91-97.

Barkey, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devletin Merkezileşmesi*, çev.
 Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Başgöz, İlhan - Wilson Howard, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*,
 Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1969.

Bayrak, Mehmet, *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri*, Yorum Yayınları, Ankara,
 1985.

- Beşikçi, İsmail, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, E Yayınları, İstanbul, 1969.
- Bezci, Bünyamin, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkîyalar, Partizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. II, n. 7, Ankara, 2006, ss. 99-110.
- Boran, Behice, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1945.
- Bozkurt, Fuat, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2005.
- Çankaya, Necati, *İrticai Olaylar ve İç İsyanlar*, İstanbul, 2003.
- Ertan, Ayfer, *Milli Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2008.
- Güler, Yusuf, *Ankara Vilâyeti'nde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri 1880-1919*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007.
- Gündoğdu, Abdullah, "Çorum'da Bir Türkmen Aşireti: Dedesli", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s 3, Ankara, 1992, ss.211-223.
- Habiçoğlu, Bedri, *Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul, 1993.
- Hinz, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Hâline Yükselişi*, çev. Tefik Bıyıköğlü, Ankara, 1992.
- Hobsbawm, Eric J., *Sosyal İsyancılar*, Yöntem Yay. İstanbul, 1973.
- *Eşkîyalar*, çev. Orhan Akalın - Necdet Hasgöl, Avesta Yayınları, İstanbul, 1997.
- İlgürel Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Ord. Prof İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı*, s. 32, İstanbul, 1979, ss. 301-318.
- İlter, Fügen, *Bir Anadolu Kenti: İskilip*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- İskender, Pelin, "Kafkasya Göçlerinin Çorum'a İskânı 1865-1895", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum*, (haz. M.M. Söylemez, M. Okumuş, İ.Yiğit) Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, c III, Çorum, 2008, ss.1561-1573.

- Karamuk, Hayri, "Çorum'da Yağmursuzluk ve Halktaki Ananeler", *Çorumlu*, c. II, Çorum, 2009.
- Tahir, Kemal, *Köyün Kamburu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- *Yedi Çınar Yaylası*, İthaki Yayınları, 8 Basım, İstanbul, 2008.
- Korkmaz, Şerif, "Çorumda Nüfus ve Göç Hareketleri" *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu*, Çorum, 2004.
- Köstekçioğlu, Süleyman, "Çorum Adı Üzerinde İncelemeler I", *Çorumlu*, C. I, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum, 2009.
- Küçük, Hülya, *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Melikoff, Irene, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c I, (ed. E. İhsanoğlu), Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999.
- Önder, Ali Tayyar, *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Kripto Yayınları, 51. Baskı. 2011.
- Öz, Mehmet, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Isparta, 2010, ss. 226-233.
- Öztürk, Sedar, "Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhan Beyleri ve Silah Toplama", *Bilgi ve Bellek*, s V, İstanbul, 2006, ss. 136-159.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.
- Sabuncuoğlu, M.İhsan, *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim*, Maarif Hayatımız, c II, (haz. A. Ozulu; İ.Yiğit), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2010.
- Söylemez, Mahfuz, "Ankara Vilâyet salnamelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c 6, s 12, Çorum, 2007, ss.7-40.
- Şahin, Gürsoy, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c IV, s 2, Afyon, 2003, ss.75-88.

- Şahin, İlhan, "Çorum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1993.
- Tok, Özen, "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkîyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, Çorum, 2008.
- Tombuş, Nezmi, "Çorum'da Âşar Vergisi", *Çorumlu*, c. I, Çorum, 2009.
- Türkmen, Zekeriya, "XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkîya İle Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkîyasını Takip Harekâtı", *XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9 - 13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, IX. c. II, k. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, ss.197-223.
- Uluçay, M. Çağatay, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955.
- Uzun, Efkan, "Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkîyalığa Bir Bakış", *Türkiye Sosyal Araştırmalar*, y. 10, s 3, Ankara, 2006, ss.31-45.
- Ünal, Muhittin, *Kurtuluş Savaşında Çerkezlerin Rolü*, Ankara, 2000.
- Ünlü, Mucize, "Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Karadeniz'e Sürgünler", *History Studies International Journal of History*, Volume 2/2, 2010, ss.305-320.
- Yıldırım, Hatice, "Bir Siyaset Adamımız Dursun (YALVAÇ) Bey", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, Çorum; Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, c. III, Çorum, 2008.
- Yılmaz, Orhan, *Çile İsyanı*, Ankara, 2005.
- *İrticai Olaylar ve İç İsyanlar*, İstanbul, 2008.
- Zelyut, Rıza, *Dersim İsyanları: Seyyit Rıza Gerçeği*, Kripto Yayınları, 10. Baskı, 2011.

c- Meclis Zabıt Tutanakları

- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 4, İctima-i sene:1 s. 515.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 1 Celse: 3, İctima-i Sene: 1, s, 233.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 203.

d- Mülâkatlar

Şakir Ercan, (Çorum-Aştağul)

Salim Tıraş, (Ankara-Mamak)

İsmail Aygün, (Çorum-İskilip)

e- İnternet Kaynakları

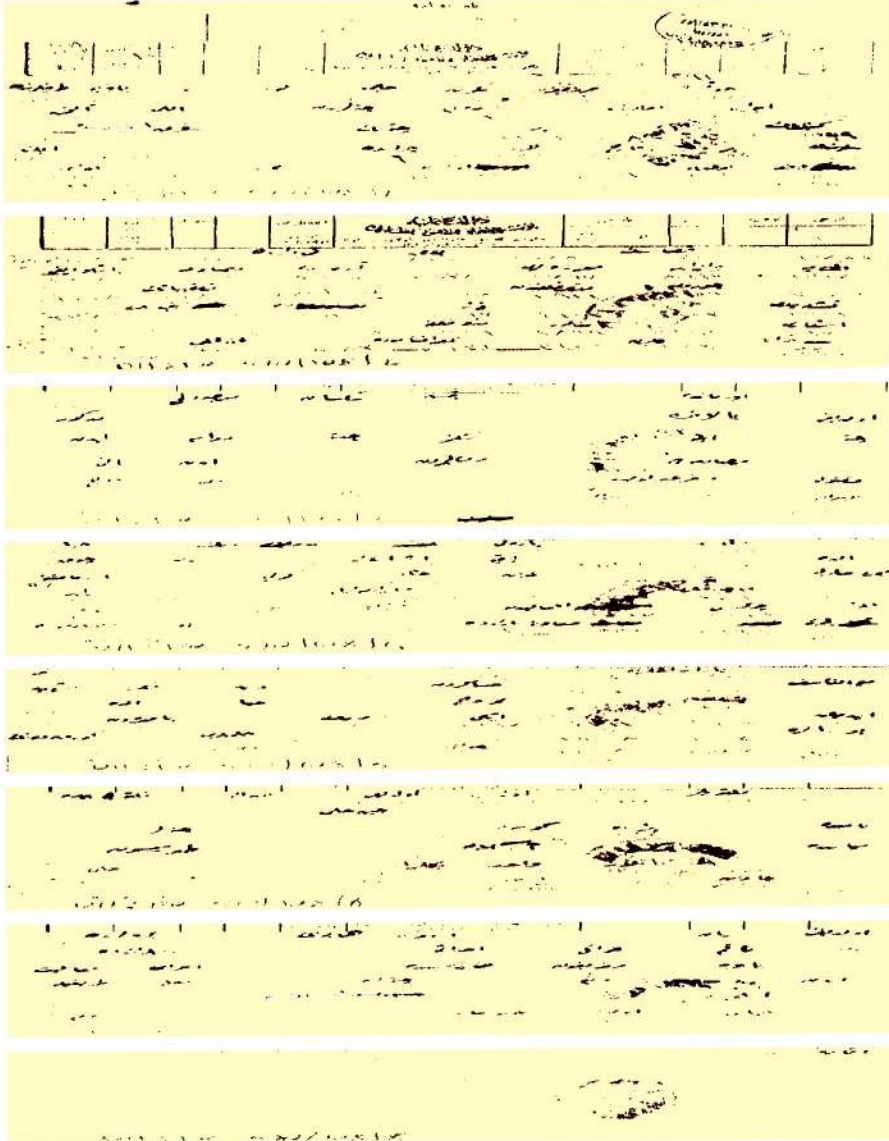
Bektaşoğlu/Belkaraağaç Köyü, <http://www.bektaşoglukoyu.net> (Erişim Tarihi: 11Eylül 2011)

[http:// www.cemilbey.liyiz.biz/](http://www.cemilbey.liyiz.biz/)(Erişim Tarihi: 05 Ekim 2011)

<http://ibikkoyu.awardspace.;> www.alacalilardernegi.tr.99 (Erişim Tarihi: 1Eylül 2011).

www.antoloji.com/kor-dede-destani-siiri (Erişim Tarihi:1 Haziran 2011)

EK - I

EK - I

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 1, TARİH: 1333/ T.S./ 07

Dahiliye Şifre, Ankara, Numro: 1370, Aded:115

Havza, Merzifon ve Gümüş-Hacıköy ve Bafra taraflarında icrâ-i faaliyet eden Rum Çetelerinden elli altmış kişilik bir çetenin içlerinde bir kaç Laz ve Çerkezin de bulunduğu ilk defâ olmak üzere Mecit-özü

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 2, TARİH: 1333/ T.S./ 07

Kazâsının bazı karyelerinde görülmesi üzerine Nizâmiye ve Jandarma müfrezesinin arasında müsâdeme başladığı Çorum Mutâsarırılığında bildirildiğinden ta'kibâton teşridi ve müsâdeme neticesinin iş'arı mezkûr mutâsarırılığa tebliğ kılınmıştı. Cevâben gelen telgrâfnâmede Fındıklı

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 3, TARİH: 1333/ T.S./ 07

ormanında yetmiş seksen mevcûd olduğu bil'ahire anlaşılan mezkûr çete ile sekiz saat devam eden müsâdemeden Rumlardan on altı maktûl vuku' bulub bir kaç hayvan ile biri bil'ahire

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 4, TARİH: 1333/ T.S./ 07

vefât iden yaralı Rum'un hayyen elde edildiği ve bekâyâ eşirânın bir çok mecrûhlarla Gümüşhacıköy istikâmetine kaçtukları Jandarmalarla beraber Laz ve Çerkez ahâfiden mürekkebe tertib edilmiş bir kuvve-i müsâvenenin de bu müsâdemede

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 5, TARİH: 1333/ T.S./ 07

yararlılıkları görüldüğü ve maa-l-esef askerden dört nefer şehid ve beşinin mecrûh düştüğü ve hayyen elde edilmiş iki Rum'un Bafra'dan buralara kadar gelmeleri Kör Dede'nin çeteleri reisine göndermiş

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 6, TARİH: 1333/ T.S./ 07

mektuplar üzerine olduğunu ve son mektubunda tahminen geçen Ağustos nihâyetinde Cin Ali namında bir Kürd getirdiği ve çeteler meyânında Çerkez Arslan ve Tursun ve Laz Vahid Beylerle Ali Çavuş namlarında dört şahsında mevcûd

DOSYA NO: 570, VESİKA NO: 108 / 7, TARİH: 1333/ T.S./ 07

olduğunu beyân ettikleri ve Ordu-yu Hümayûnun gerilerinde bir takım gavâl ihdâsı maksâdıyla Rusların da Bafra ve Merzifon havâlisinde el-yevm icrâ-i faaliyet eden Rum ve sâir çetelere sâhil tarikiyle esliha ve saire göndermekde ve ifsâdâtda bulunmakta oldukları ber-hayat olub hastahâneye yatırılan bir Rum ifâdesinden anlaşıldığı iş'âr olunmağla arz-ı keyfiyet olunur.

Fi: 7 Teşrin-i Sanî Sene 333

Vali Vekili.

EK - II

Vilâyet Jandarma Alayı Kumandanlığının 14 Mayıs Sene 1334 Tarihli Tezkeresi Sureti

1- Çorum Mutasârrıflığı'nın bu tahrîrâtı manzûr-ı âcizânem oldu. Mühim bir kısmı istihbârâtun sûret-i tedârîki ve ta'kîbâtun tarz-ı icrâ'sından bahisdir. Bundan başka ta'kîb müfrezelerinin ahâliye karşı mütecâsir olduklarını ta'adiyyât ahâlinin eşkiyâ ta'arruzâtuna karşı mukâbele için silâh tedârîki hakkındaki istihmâki ve hattâ hükûmetin ahâliye silah tevzî'i eşkiyâ ve firâriilerin barınamaması ve mezâlim icrâ edememesi için ittihâzı lâzım gelen tedâbirle karakolların tezyîdi mesâili zikr edilmiştir.

2- Eşkiyânın izi alınmış ve günlerle ta'kîb edilerek iz gâib edilmemişken ta'kîbâtı müsbet bir neticeye îsâl itmeksizin terk itmekteki maksâdı anlayamadığım için bir şey dermeyân idemem.

3- Ta'kîb müfrezelerinin esnâ-i ta'kîbâtta ahâliye zulm ve ta'addî itdikleri mesâili doğru olabilir. Bendenizce bu mezâlim iki âmilin taht-ı te'sîrinde yapılıyor. Birincisi jandarma ve askeri müfrezelerinin ayrı ayrı kumanda altında ve müstâkilen hareketleri ki mütecâsir oldukları fenâlıklarda yek diğerlerine atf-ı hissiyât ile serbesti-i harekâtlarıdır. Bunun çâre-i izâlesi müfrezelerin muhtelif ve jandarma kumandasında sevk ve tahrîkiyle kâbilidir zann iderim. İkincisi harb-i umûminin netâyici olarak bütün beşeriyetin tab'iyetinde meknûz seyyiâtun inkişâfidir. Efrâdın tahsisâtunun killeti hasebiyle köylerde yiyecek tedârîki için zâbitânın hadd-i nisâbına iblâğıyla efrâd üzerinde bir şiddet-i âmirinin te'yîdi pek elzemdir.

4- Ahâlinin silah tedârîki ve ahâliye silah tevzî'i hakkındaki husûsât ise muhtâc-ı te'emmül ve tefekkürdür. Çünkü teşkilât-ı idârîsi icâbatı olarak bazı hükûmâtda bütün vezâifi zabita kurâ hey'ât-ı ihtiyâriyesine tevdi' edilmediği halde değil ahâliye hattâ kurâ hey'ât-ı ihtiyâriyesine bile silah taşımak hakkını bahş itmediklerine nazâran bizim gibi jandarma teşkilâtına ve icâbında müzâheret-i askeriyeye mâlik hükûmâtda ahâliye silâh tevzî'ini muvâfik mütâla'a görüyorum.

5- Karakolların adedinin tezyîdine gelince bu mesele pek doğru ve pek elzemdir zann iderim. 326 veya 327 senelerinde muhtelif bir jandarma hey'ât-ı tensikiyesi bütün vilâyât-ı Osmâniye jandarma ihtiyâcâtını tesbît ve te'yîd eylemek için teftîşât icra etmiş ve bu meyânda vilâyet-i aliyeleri

EK - III

(شماره)

۴۲

آنچه در پیوسته

عبدالله

خلیظاری

انف عمده معدنی

۱۹۲۹

۱۶۶

مهر

یوز الحظه الخی اینده عمده

کوردده دیگر تفیدک آرزیه عمده اینده نظر
 اینده عمده در اوسى موقوفه بولندینه علمیه نژده همه لفظه آبه نفعه همه همه
 ادبانه دیکون ویا بولندینه عمده اینده نظر آبه نفعه کبلاک اولدی اولدی اولدی
 بولندینه آبه نفعه همه همه نفعه اشکنا نفعه همه تفیدک اشکنا نفعه اولدی
 صالح نازی بابا اولدی دبا و بولندینه دیگر ناسب براسله آبه همه کبلاک نفعه نفعه نفعه نفعه

مهر

۴۲

ع

EK - III

BAB-I ÂLİ
DÂHİLİYE NEZÂRETİ
EMNİYET-İ UMUMİYYE MÜDÜRİYETİ
UMUM: 3969 HUSUSİ: 166
ANKARA VİLÂYETİNE

Yüz altmış altı Emniyet-i Umûmiyyeden;

Kör Dede ve diğer eşkiyâların ekseriyetle alevî olduğuna nazarân bunların alevî köylerinde mazhar-ı hüsn-i kabûl ve himâye oldukları tebeyyün etmektedir. İş bu mesâilde Çelebi'nin alâkadâr olması melhûz bulunduğundan Aleviler nezdinde Çelebi tarafından Âyin-i mahsûs ile Hacı Bektaş Ocağında düşkün veya yolsuz ilân edilenlerden Alevî Köylerinde kâttiyyen i'âşesine gidilmemekde oldukları oralarca mu'tâd bulunduğu anlaşıldığından hem Çelebi'nin vaz'iyeti istiknâh kılınmak ve hem şakilerin ihtizâsı müşkül bir hâle sokulmak üzere Sâlih Niyazi Baba vasıtasıyla veya vilâyetce diğer münâsib bir vâsita ile Çelebi'ye keyfiyetin teklifi ve neticesinin sür'at-i inbâsı.

Fi: 24 Teşrin-i Sâni Sene 333

Nazır.

EK - IV

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الخزائن

مأمورین و سهل اموال مدبرین

عدد ۸۸۶
روز ۲۸
ماه ۸۸۶

صورت های حساب صادر شده

مردم

مهور و مقررین سیمان مجید و قاسم
مدت ملاک سغور و قاسم
مقررین سیمان مجید
مقررین

مردم ملاک مدبر

کور و ده هکتار زمین را اتصالاً اوست سوا ایچ قدمت و غیره بنا بر اوست
انچه و بدینند با تحریرات تکلیف و اتقا اولان مهور و مقررین سیمان مجید
قاسم مدت ملاک سغور و سغور و قاسم ملاک سغور
مهور و مقررین سیمان مجید و سیمان مجید
ادامه ایفای تقاضای موقوفه سیمان مجید در اولاد اولاد اولاد اولاد
دفعه ایفای تقاضای موقوفه سیمان مجید در اولاد اولاد اولاد اولاد

دفعه ایفای تقاضای موقوفه سیمان مجید در اولاد اولاد اولاد اولاد

۳۳۶
۳۳۷
۳۳۸
۳۳۹
۳۴۰
۳۴۱
۳۴۲
۳۴۳
۳۴۴
۳۴۵
۳۴۶
۳۴۷
۳۴۸
۳۴۹
۳۵۰
۳۵۱
۳۵۲
۳۵۳
۳۵۴
۳۵۵
۳۵۶
۳۵۷
۳۵۸
۳۵۹
۳۶۰
۳۶۱
۳۶۲
۳۶۳
۳۶۴
۳۶۵
۳۶۶
۳۶۷
۳۶۸
۳۶۹
۳۷۰
۳۷۱
۳۷۲
۳۷۳
۳۷۴
۳۷۵
۳۷۶
۳۷۷
۳۷۸
۳۷۹
۳۸۰
۳۸۱
۳۸۲
۳۸۳
۳۸۴
۳۸۵
۳۸۶
۳۸۷
۳۸۸
۳۸۹
۳۹۰
۳۹۱
۳۹۲
۳۹۳
۳۹۴
۳۹۵
۳۹۶
۳۹۷
۳۹۸
۳۹۹
۴۰۰

دفعه ایفای تقاضای موقوفه سیمان مجید در اولاد اولاد اولاد اولاد

EK - IV

BAB-I ALÎ
DÂHİLİYE NEZÂRETİ
MEM'ÛRÎN VE SİCİL-İ AHVÂL MÛDÛRİYETİ
HUZÛR-I SÂMÎ CÂNİB-İ SÂDARET PENÂHİ'YE
ADED: UMÛMÎ: 34348 HUSÛSÎ: 884
İRÂDE-İ SENİYYE

HÛLÂSA: Çorum Mutâsarrafı Süleyman, Mecitözü kaim-makamı Midhat Kemal Sungurlu kaim-makamı Tahir Beylerin Nişânla Taltîfleri Hakkında.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir;

Kör Dede Çetesinin tenkîl ve istisâli üzere sebk iden hizmet ve gayretlerine binâen lüzum-ı taltîfleri Ankara vilâyetinden ba-tâhrîrât teklif ve işâr olunan Çorum Mutâsarrafı Süleyman Beyin üçüncü ve Mecitözü kaim-makamı Midhat Kemal Beyin dördüncü rütbeden Mecîdî ve Sungurlu kaim-makamı Tahir Beyin rütbe-i mezkûreden Osmanî nişân ve nişâneleriyle taltîf-i âliye mazhariyyetleri müttenâsib irâde-i seniyye lâhiyası leffen takdim kılınmış olmağla ifâ-i muktezâsı menût-ı müsade-i samiye-i fehimâne-leridir ol bab da emr-u fermân hazret-i veliyyül- emrindir.

Fi: 4 Zilhicce Sene 336 ve Fi: 11 Eylül Sene 334

Dâhiliye Nazırı.